

הסתייעות בהוצאה לפועל

הרב הלל גפן

א. מבוא	3. חששות אחרים
ב. סקירת תפקידיה של ההוצאה לפועל	4. מוגבל באמצעים
1. ביצוע פסק דין	1. ביצוע שטר בהוצל"פ
2. ביצוע שטר	1. וידוא נכונות החיוב
3. חקירת יכולת	2. תפיסת משכון שלא על ידי שליח בית דין
ג. הוצאה לפועל – האם תפקידו של בית הדין?	3. תפיסת חפצים חיוניים שלא כדין
ד. ביצוע פסק דין	4. סיכום
1. אופן מכירת רכושו של החייב	ז. סיכום
2. הוצאות הגבייה וריבית	ח. סיכום כנס הדיינים תשע"א בנושא: הסתייעות בהוצאה לפועל
3. מאסר החייב	
ה. חקירת יכולת – מסדרין לבעל חוב	
1. מבוא	
2. צרכיו המינימליים של החייב	

א. מבוא

אמרה תורה "שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך". ופירש רש"י: "שופטים – דיינים הפוסקים את הדין, ושטרים – הרודין את העם אחר מצותם. שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט". מכאן למדנו שאין די בכך שבית הדין יאמר את דברו, אלא צריך למנות גם גורם שיאכוף את פסקי הדין והוצאתם אל הפועל.

כיום, בתי דין הדנים על פי דין תורה הם בתי דין רבניים ובתי דין לממונות. בתי הדין הרבניים דנים מתוקף סמכותם על פי החוק, והגורם המופקד על אכיפת פסק

* הרב הלל גפן הוא חוקר במכון משפטי ארץ ור"מ בישיבה הגבוהה בית אל.
1. דברים טז, יח.

דינם הוא מערכת ההוצאה לפועל הכללית.² בתי דין לממונות הם בתי דין פרטיים, הפועלים מכוח חוק הבוררות, ופסקי הדין שלהם מחייבים את הצדדים על פי הסכם הבוררות שחתמו עליו, ולאחר אישור של בית משפט אפשר לאכוף אותם באמצעות מערכת ההוצאה לפועל (להלן: הוצל"פ).

עלינו לברר אם הוצאת פסק הדין אל הפועל היא באחריות בית הדין, ואם ומתי בית דין רשאי לסמוך על מערכת ההוצל"פ? אם כן, מהי מידת התאמתו של חוק ההוצאה לפועל לדין תורה? אם יתברר שישנן אי התאמות כיצד על בית הדין לממונות לפעול במצב זה?

באופן כללי נעסוק בשלוש שאלות:

א. האם מותר לגבות חובות ברורים, כגון שיק שבוטל, על ידי הוצל"פ ללא פסק דין של בית דין?

ב. האם מותר לכפות ע"י הוצל"פ אדם שמסרב לבצע פסק דין?

ג. האם מותר לכפות ע"י הוצל"פ, אדם שמבקש מבית הדין הסדר תשלומים בטענה שאינו יכול לשלם את כל הסכום בתשלום אחד?

ב. סקירת תפקידיה של ההוצאה לפועל

ע"פ החוק יש להוצל"פ שני תפקידים:

1. **ביצוע פסקי דין** – ובכלל זה ביצוע פסקי דין של בתי משפט, בתי דין רבניים ופסקי בוררות לאחר אישורו של בית משפט מחוזי.
2. **ביצוע שטר** – גביית שטרות, כגון, שיקים ושטרי חוב.⁴

1. ביצוע פסק דין

לאחר שנפסק דין בערכאה בעלת סמכות יכול הזוכה לפנות להוצל"פ לשם מימוש פסק הדין.⁵ בשלב זה החייב אינו יכול להתנגד לביצוע פסק הדין בטענות לעצם

2. ראו **פסקי דין רבניים**, י, עמ' קמה: "הנוהג המקובל בבתי הדין לפסוק מזונות לאשה ומזונות לילדים ועם מתן **פסק דין** על ידי בית הדין, הוא עובר לביצוע על ידי הוצאה לפועל".

3. מעשה שהיה באחד מבתי הדין לממונות, שהנתבע הודה לטענת התובע שהוא חייב לו 60,000 ש"ח, אך טען שאין לו נכסים לשלם ומתוך משכורתו הוא יכול לשלם כ-500 ש"ח בחודש בלבד. הוא היה מוכן לעשות כל מה שבית הדין יורה לו על פי דין תורה. האם על בית הדין להיענות לבקשתו ולקבוע לו סדרי תשלום לפי ראות עיני הדיינים, או שמא עדיף שבית הדין יכתוב פסק דין וישאיר את הטיפול בגבייה למערכת ההוצאה לפועל?

4. **חוק ההוצאה לפועל**, סעיף 81א: "(א) שטר חליפין, שטר חוב ושיק כמשמעותם בפקודת השטרות (בחוק זה – שטר) ניתנים לביצוע כמו פסק דין של בית משפט".

גופו של החוב, אלא בטענת "פרעת י" בלבד, וגם אז נטל הראיה להוכיח שפרע מוטל עליו.⁷ הדיון בטענה זו נערך בפני ראש ההוצאה לפועל, ואפשר לערער על החלטתו בפני בית משפט מחוזי.

2. ביצוע שטר

בעל שטר או שיק שלא נפרע יכול לפנות להוצל"פ בבקשה שתגבה בעבורו את השטר או את השיק.⁸ הוצל"פ פונה לחייב ודורשת את ביצוע השטר. החייב יכול להגיש התנגדות לביצוע שטר, בטענות שונות, ואזי התיק מועבר לדיון מהותי בבית המשפט.⁹

לדוגמה, אדם הזמין מוצר ונתן שיק בתמורה, ולאחר מכן ביטל את השיק. המוכר יכול לפנות להוצל"פ, ואם הקונה יטען שהוא ביטל את השיק מכיוון שלא קיבל את המוצר, וראש ההוצל"פ השתכנע שלטענתו יש בסיס – הטיפול בעניין יועבר להחלטת בית המשפט.

3. חקירת יכולת

גם במקרה של ביצוע פסק דין וגם במקרה של ביצוע שטר, יכול החייב לטעון שאיננו יכול לעמוד בתשלומים, והוא יכול לנקוט באחת משתי דרכים: הדרך הראשונה היא להגיש בקשה למתן **צו חיוב בתשלומים**, שמשמעו בקשה לפריסת החוב. הבקשה של החייב צריכה לכלול הצהרה מלאה הנתמכת במסמכים על מצבו הכלכלי ויכולתו לפרוע את החוב. כמו כן הוא צריך לחתום

5. **חוק ההוצאה לפועל**, סעיף 6: "הזוכה רשאי להגיש לכל לשכת הוצאה לפועל בקשה לביצוע פסק הדין; הוא יציין בה, ככל הידוע לו, פרטים מזהים של החייב כפי שייקבעו, ואם הוא קטין או פסול דין, וכן יפרש בה את ההליכים שהוא רוצה שיינקטו, ויכול הוא מפעם לפעם לבקש נקיטת הליכים נוספים".

6. טענה זו יכולה להתבטא בכמה אופנים. או שהחייב שילם לתובע את חובו באופן כלשהו, או שכתוצאה מן העסקה שבגינה ניתן פסק הדין נוצר חוב של הזוכה כלפי החייב והחייב רשאי לקזז חוב זה מסכום פסק הדין, או שלאחר פסק הדין נכרת הסכם חדש בין הזוכה לבין החייב ובמסגרתו הוסכם על חוב מופחת.

7. **חוק ההוצאה לפועל**, סעיף 19: "(א) חייב הטוען שמילא אחר פסק הדין שאינו חייב עוד למלא אחריו, כולו או מקצתו, עליו הראיה, ורשאי ראש ההוצאה לפועל לקבוע אם ובאיזו מידה מוטל עוד על החייב למלא אחר פסק הדין".

8. **חוק ההוצאה לפועל**, סעיף 8א1: "(ב) המבקש ביצעו של שטר יגיש ללשכת ההוצאה לפועל בקשה על כך, והוראות סעיף 7(ב) יחולו עליה כאילו היתה בקשה לביצוע פסק דין".

9. **חוק ההוצאה לפועל**, סעיף 8א1: "(ג) החייב רשאי להגיש התנגדות לביצוע הבקשה, שתהא נתמכת בתצהיר ובו יפורטו העובדות ונימוקי ההתנגדות, ומשהוגשה ההתנגדות יעכב ראש ההוצאה לפועל את הביצוע ויעביר את הענין לבית המשפט".

על כתב ויתור על סודיות. אם החייב מציע הסדר תשלומים סביר, בדרך כלל בקשתו תתקבל.

הדרך השנייה הפתוחה בפני החייב היא להתייצב בלשכת ההוצאה לפועל, תוך 21 יום מיום שהומצאה לו האזהרה, לחקירת יכולת. החייב יצטרך למלא שאלון מפורט בדבר יכולתו הכלכלית, ויחקר על ידי ראש ההוצאה לפועל על הכנסותיו ורכושו. היום יש להוצל"פ אפשרות לקבל מידע מרשויות ממשלתיות נוספות ומגופים כלכליים מרכזיים (בנקים, חברות ביטוח, וכד') על כספים ונכסים של החייב. במקרה הצורך החייב יוזמן שוב לחקירה בנוכחות הנושה (להלן ייקרא – הזוכה) או בא כוחו. במקרים שבהם לזוכה או לעורך הדין מטעמו יש מידע על נכסי החייב אשר ראש ההוצאה לפועל לא יודע עליו, יחקר החייב ע"י עורך הדין מטעם הזוכה. אם החייב לא התייצב לחקירת יכולת יראו אותו כבעל יכולת המשתמט מתשלום חובותיו.

אם החייב ביקש לפרוס את תשלום חובו על פני תקופה ארוכה מאוד, כפי המפורט בחוק,¹⁰ הוא יוכרז **כמוגבל באמצעים**, ויחולו עליו הגבלות כמו עיכוב יציאה מן הארץ והגבלה על שימוש בשיקים ובכרטיסי אשראי.¹¹

ג. הוצאה לפועל – האם תפקידו של בית הדין?

הרמב"ם¹² מנה את מצוות מינוי השופטים והשוטרים כמצווה אחת. ישנם מפרשים¹³ שהסבירו שהטעם הוא מפני שאי אפשר לזה בלא זה, אין ערך להוצאת פסק דין אם אין אפשרות ליישם אותו, ואין משמעות לשוטרים ללא שופטים. כך כתב גם אור החיים הקדוש בשם הפסיקתא:

רבי אלעזר בן שמוע אומר אם יש שוטרים יש שופטים אם אין שוטרים אין שופטים עד כאן הדברים מוכיחים שאם אין שוטרים אין חיוב מצות שופטים, ומעתה כל שיודעים ישראל שהעם אינם נשמעים לשופטים, והשופטים אינם יכולים לכופם, אין חיוב במינוי השופטים.¹⁴

10. חוק ההוצאה לפועל, סעיף 69ג(א); (1) שנתיים – אם סכום החוב אינו עולה על 20,000 שקלים חדשים; (2) 3 שנים – אם סכום החוב עולה על 20,000 שקלים חדשים ואינו עולה על 100,000 שקלים חדשים; (3) 4 שנים – אם סכום החוב עולה על 100,000 שקלים חדשים.

11. חוק ההוצאה לפועל, סעיף 69ד.

12. רמב"ם סנהדרין א, א: "מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים ... שופטים אלו הדיינים הקבועין בבית דין ובעלי דינין באים לפניהם, שוטרים אלו בעלי מקל ורצועה...".

13. מהר"ם שיק סנהדרין טז, ב; ר"י פערלא ג, פרשה א (דף קטד; קיא).

14. אור החיים דברים טז, ית.

פוסקים רבים כתבו שתפקידו של בית הדין אינו מסתיים עם מתן פסק הדין, אלא עם ביצועו, ולכן על בית הדין לעשות את שביכולתו לשם יישום פסק הדין.¹⁵ מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל הביא ראיה לדבר מהגמרא:

מנודה, מהו שינהוג נידויו ברגל? אמר רב יוסף: תא שמע: דנין דיני נפשות, ודיני מכות, ודיני ממונות. ואי לא ציית דינא – משמתינן ליה. ואי סלקא דעתך אינו נוהג נידויו ברגל – משומת ואתי מעיקרא – אתי רגל דחי ליה, השתא משמתינן ליה אנן?¹⁶

הקשה הגר"א שפירא: מניין למדו בגמרא שאם החייב אינו מציית מנדים אותו ברגל, הרי ייתכן שבית דין דנים ברגל כדי שאם בעלי הדין ירצו הם יקיימו את פסק הדין, אבל את מי שאינו מציית אין מנדים ברגל! ומכאן הוכיח שאם מדובר בשני בעלי דינים שאינם רבים ביניהם, אלא באו לשאול שאלה מבית הדין איך הדין נוטה, "הרי זה דומה לשאלה של איסור והיתר שהברייתא לא היתה צריכה לשנותה שמותר ברגל. ועל כרחך שברייתא מיירי בחיוב להציל עשוק מיד עושקו, ועל כן פשיטא לגמרא שיהא אפשר ברגל לכופ את המחויב לשלם".¹⁷

לקביעה זו יש השלכות בדברי הפוסקים. אדמו"ר הזקן בעל התניא¹⁸ כתב שמאחר שעיקר מצוות הדין היא להציל עשוק מיד עושקו, לכן עליו לטרוח כדי לכופ את קיום פסק הדין. משום כך הוא קבע שאם דיינים פסקו דין, והזוכה בדין מבקש לקבל את פסק הדין כתוב וחתום כדי להציגו לפני המנהיגים שיכופו את בעל הדין לקיים הפסק, הדיינים חייבים לתת לו את מבוקשו ואינם רשאים לדרוש תשלום על כך, מכיוון שאף דבר זה כלול בחובתם לדון ונאמר עליו "מה אני בחינם אף אתם בחינם".

ר' ישראל איסר ממזריטש, בשו"ת עזרת ישראל¹⁹ (מובא בפס"ד הנ"ל של הגר"א שפירא), כתב שאם הנתבע אינו מוכן לחתום על שטר בוררות, ומחמת כך אם יחויב בדין אי אפשר יהיה לכפות אותו לקיים את פסק הדין – אין לבי"ד מצווה לדון בעניינו כלל, מכיוון שגם אם ידון אין ביכולתו לכפות את ביצוע פסק הדין.

לפי הפוסקים הנ"ל יוצא שהאחריות לביצוע פסק הדין מוטלת על בית הדין, והוא משתמש לשם כך במערכת ההוצל"פ שרק מסייעת בידו למלא את תפקידו. לאור

15. עיין מאמריו של הרב אברהם שרמן, "סמכות בית דין רבני איזורי לנדות סרבן דין", תחומין כז, עמ' 344; הנ"ל, "משפט אמת – משפט שלום", שורת הדין ד, עמ' רסה.

16. מועד קטן יד, ב.

17. מנחת אברהם, מב, מתוך פסק דינו בפסקי דין רבניים י, עמ' 181-188.

18. שולחן ערוך הרב, יו"ד שחיטה, קונטרס אחרון א, ז.

19. שו"ת עזרת ישראל חו"מ, קטו.

זאת יש לבחון כמה שאלות שמעוררת ההסתייעות בהוצל"פ שכפופה לבית המשפט ולא לבית הדין.

ד. ביצוע פסק דין

כאשר אנו מדברים על פנייה להוצל"פ לצורך ביצוע פסק דין שניתן על פי דין תורה מסתבר ששליחי ההוצל"פ באים בשליחות בית הדין. לכן כאשר החייב מתחמק מביצוע פסק הדין מתיר הרב שטרנבוך²⁰ לפנות להוצל"פ "ויודיע ללווה שהוא ממנה אותם לגובינא ברשות בית הדין". הגדרת הוצאה לפועל כשליח בית הדין מתירה על פי ההלכה להוצאה לפועל להיכנס לביתו של החייב ולעקל את רכושו.²¹

1. אופן מכירת רכושו של החייב

שאלה נוספת היא דרך המכירה של המיטלטלין שנגבו מהחייב. בדרך כלל אין לזוכה עניין במיטלטלין עצמם שנגבו מן החייב, והוא מעוניין לממש אותם ולקבל כסף מזומן. על פי הדין החייב אינו חייב לטרוח כדי להביא למלווה כסף מזומן דווקא, וטרוח המכירה מוטל על המלווה. אם בית הדין ישום למלווה את המיטלטלין על פי הערך הגבוה ביותר שאפשר להשיג תמורתם הדבר יקשה מאוד על המלווה, ובסופו של דבר יביא לנעילת דלת בפני לוויים. משום כך נפסק בשולחן ערוך:

כל מה שיתן לו, מקרקעי או מטלטלין, ישומו לו כפי מה שיוכל למכרם מיד, אפילו בביתו, לפי השעה ולפי הזמן, ולא שיצטרך לחזור למוכרו בעיירות ובשוקים או לעכבו עד שימצאו לו קונים או שיתייקר, דאם כן נעלת דלת בפני לוויים.²²

טבעו של עולם הוא שכאשר הקונים הפוטנציאליים רואים שהמוכר רוצה מאוד להיפטר מהסחורה, וכן שהוא אינו סוחר קבוע בסחורה זו אלא היא באה אליו בעל כורחו, הם מנצלים את מצבו כדי להוריד את המחיר. למרות שאופן מכירה כזה יביא לקבלת תמורה נמוכה שתפגע בחייב, מותר לעשות זאת כדי לא להכביד על הזוכה.

20. שו"ת תשובות והנהגות ג, תמב, עמ' תקטז.

21. שולחן ערוך חו"מ צו, טו.

22. שם קא, ט.

כאשר הזוכה גובה קרקע מתקיים תהליך של שומה והכרזה, כלומר בית הדין מעריך את ערך הקרקע (שומה), ואח"כ מציע אותה למכירה במשך 30 יום²³ כדי להשיג עבורה מחיר טוב יותר (הכרזה). אם לא נמצאו קונים שיתנו את הסכום שהוערך, אזי הזוכה מקבל את הקרקע לפי אותו מחיר שהוערך. מיטלטלין אינם עוברים תהליך של הכרזה,²⁴ אלא שמים אותם בבית הדין ומוכרים אותם מיד. לכאורה, קביעת מחירו של החפץ תלויה בביקוש שיש לו, ויש לשאול – אם אין מכריזים עליו, כיצד שמים את מחירו? והאם בקביעת המחיר מתחשבים בכך שהחפץ חייב להימכר, והקונים מנצלים מצב זה כדי להוריד את המחיר?

הפרישה כתב ששמים את החפץ "כאילו היה [קונה] אחד בכאן שהיה צריך לו היה נותן לו כך וכך".²⁵ יש לקביעה זו שתי השלכות:

1. כאשר חפץ עומד למכירה לאדם אחד בלבד ערכו יורד, ולפי זה שמים "אף אם היה נותנה בחצי דמיה" (פרישה שם).

2. שמים במחיר זה אף על פי שאין עכשיו מי שרוצה לקנותו כלל, מכיוון שדרך בני אדם היא "שמשום שרואים שמכריזים עליה ושצריכים למוכרו כדי לשלם בדמיו סבורים לדחוק המוכר או להבית דין שיתן לו בזול".²⁶

אם כן, תפקידו של בית הדין הוא עדין מאוד. מצד אחד, עליו לדאוג שהחייב לא יפסיד, ולא יוכלו לנצל את מצבו כדי לקנות את מיטלטליו בזול. מצד שני, צריך להקל על המלווה שלא יצטרך לטרוח כדי למכור את המיטלטלין, אלא יוכל למכרם כאן ועכשיו.

קיימת בציבור תחושה שמייטלטלין הנמכרים ע"י הוצל"פ נמכרים במחיר נמוך מדי. תחושה זו תרמה כנראה להסתייגות בחלק מהחיבורים שעסקו בנושא²⁷ מפנייה להוצל"פ. הסיבות לכך הן, כנראה, העובדה שהחפצים הם לרוב

23. לדעת הרמב"ם (מלוה ולוה כב, ו) אין זמן קצוב להכרזה, אלא כפי מה שיראו הדיינים, כלומר שכל זמן שאנו רואים שיש קונים המוכנים להוסיף על מחירה של הקרקע אין מחליטים עדיין את הקרקע בידו של המלווה. לדעתו, דווקא על קרקע של יתומים נאמר (ערכין כא, ב) "שום היתומים לי יום". אבל לדעת התוספות (ערכין שם, ד"ה שום היתומים), בעל התרומות (ג, ב, ז) והרי"ף (שו"ת הרי"ף, רעב) הדין להכריז לי יום קיים בכל אדם.

24. כתובות ק, ב; רמב"ם מלוה ולוה יב, יא; שולחן ערוך חו"מ קג, ב.

25. פרישה חו"מ קא, ט.

26. סמ"ע קא, יב.

27. ראו, למשל: יגאל בן יהודה בבנישתי, משפטי מלוכה, עמ' קעה, "דא עקא שהשומא היא הרבה פחות מערך החפץ ואין זה דינא דמלכותא אלא חמסנותא דמלכא". וכן הרב יצחק רצאבי, שלחן ערוך המקוצר, ח, עמ' קפב, "פקידי ההוצאה לפועל שמחרימים חפצים ומציעים אותם למכירה פומבית בזול".

משומשים, ובימינו ערכו של חפץ משומש נמוך בהרבה ממחירו של חפץ חדש. כמו כן החפצים חייבים להימכר, ולכן הקונים הפוטנציאליים מוכנים לקנות במחיר נמוך בלבד. כלי רכב, למשל, נמכרים ללא אפשרות לבדיקה במכון בדיקה, והדבר מוריד את ערכם.

השאלה היא אם קיימת אפשרות מעשית לנהוג אחרת. אם קיים אמצעי טוב יותר ממכירה פומבית כדי להשיג את התמורה המרבית עבור נכסי החייב? ייתכן שניתן למצוא רעיונות יצירתיים²⁸ במקרים מסוימים כדי להקל על החייב, אך באופן כללי נראה שגם אם בית הדין היה ממונה על ההוצל"פ התוצאות היו דומות. יש לזכור גם שהתנהגותו של החייב תורמת לא במעט למצב הביש שלו. אם החייב היה מקפיד למלא אחר פסק הדין הוא עצמו היה מוכר את רכבו למשל, ומקבל מחיר טוב יותר.²⁹

במכירת קרקעותיו של החייב קיימת פרוצדורה יעילה יותר. נערכת הערכה של הקרקע על ידי שמאי, ואח"כ מוזמנים אנשים שהביעו התעניינות בקניית הקרקע להליך של "התמחרות", מעין מכירה פומבית שבה מנסים להשיג את המחיר הטוב ביותר בעבור הקרקע. בדרך כלל מצליחים להשיג מחיר טוב, לא פחות מ-90% מהערכת השמאי, ולפעמים אף יותר מהמחיר שהעריך השמאי.

2. הוצאות הגבייה וריבית

מערכת הוצל"פ גובה אגרה בעד שירותיה. ישנן גם הוצאות הקשורות לעיקול מיטלטלין, העברתם למקום אחסון, פרסום בדבר מכירתם, ועריכת המכירה. כמו כן, פנייה להוצל"פ כוללת לעיתים שכר טרחה לעורך דין.³⁰ כאשר הזוכה בדין פונה אל מערכת הוצל"פ הוא משלם את האגרות וההוצאות המשוערות, ובסופו

28. הזכרנו למשל שכלי רכב נמכרים ללא מתן אפשרות לרוכש לבדוקם. ודאי אין אפשרות לתת לכל מתעניין ברכישת הרכב את האפשרות לקחת אותו לבדיקה. אולם, ניתן היה להעביר כל רכב מעוקל במכון לבדיקה, ולהציג בפני הקונים הפוטנציאליים את תוצאות הבדיקה. הקונה כבר יוכל לדעת בוודאות שאינו צריך לחשוש מפגמים משמעותיים מסוימים (כגון פגיעה בשלדה), ויהיה מוכן לשלם יותר עבור הרכב.

29. ראו אוסף פסקי דין של הרבנות הראשית לא"י, עמ' נה. התובע היה אדם שהיה חייב סכום מסוים לבנק, לא שילם אותו במשך כמה שנים, ולבסוף הבנק עיקל ממנו רהיטים שנמכרו במכירה פומבית. התובע טען שהמחיר שהתקבל עבורם היה חמישית מערכם, ודרש לחייב את הבנק מדינא דגרמי. בית הדין קבע שאכן "המלווה חייב להתנהג כלפי הלווה בזהירות יתרה, שלא לגרום לו נזק בשעת גביית החוב ובקשר עמה", אך "מאידך גיסא, צריך להביא בחשבון שהתובע בעצמו בהרבה גרם להפסדו בהזנחתו".

30. חוק ההוצאה לפועל, סעיף 10(א): "זוכה המיוצג על-ידי עורך דין בתיק הוצאה לפועל זכאי לשכר עורך דין כאמור בתעריף המינימלי שנקבע לפי סעיף 81 לחוק לשכת עורכי הדין".

של התהליך ההוצאות נזקפות על חשבון החייב.³¹ בפועל, הוצאות הגבייה מכפילות לפעמים את גובה החוב, כמו כן מוטלת ריבית בשיעור של 5% על אי תשלום החוב בזמנו.³² השאלה היא על מי מוטלות ההוצאות על פי ההלכה, ואם ישנו פער בין ההלכה והחוק כיצד יש לנהוג.

א. חיוב בהוצאות גבייה

בהלכה מצאנו הבדלים בין סוגים שונים של הוצאות. למשל: בעל דין שהזיק את חברו לדון עמו בעיר אחרת אינו חייב לשלם לו את הוצאותיו שהוציא על הדיון, אף אם חברו זכה בדין,³³ מכיוון שהדבר מוגדר כ"גרמא" בלבד. לעומת זאת הוצאות בית הדין, כמו שטרי טענות³⁴ או שאלות שבית הדין הוצרך לשאול,³⁵ מוטלות על שני הצדדים. כך גם כאשר הוצרכו לשלם שכר בטלה לדיין שביטלוהו ממלאכתו.

גם בזמן הגמרא התובע היה צריך לפעמים להוציא הוצאות כספיות כדי לממש את נכסי החייב. הוא היה צריך לחקור אם לחייב יש נכסים שאפשר לגבות, והיכן הם נמצאים. לאחר שמצאן הוא היה צריך לפרסם שהנכסים עומדים למכירה, היות שמכירת הנכסים מוטלת עליו. השאלה הנשאלת היא על מי מוטלות הוצאות אלו? ומה דין הוצאות שהוציא המלווה כדי לגבות את חובו? דברי רבנו ירוחם המובאים בבית יוסף³⁶ משמע שהוצאות תהליך הגבייה מוטלות על התובע:

כתב רבינו ירוחם... שטר אדרכתא ואחלטתא נראה שיפרע אותם התובע שהם לתועלתו לגבות חובו זולתי אם התנה לפרוע כל ההוצאות.

31. חוק ההוצאה לפועל, סעיף 9(ב): "האגרות וההוצאות לנקיטת ההליכים יחולו על החייב, ודין לענין ההוצאה לפועל כדין החוב הפסוק, זולת אגרות והוצאות של הליכים שלדעת ראש ההוצאה לפועל ביקש הזוכה את נקיטתם שלא בתום לב".
32. חוק ההוצאה לפועל, סעיף 10(א): "(א) חוב שנפסק ולא שולם על ידי החייב במועד שנפסק או במועד שנקבע לתשלומו בפסק הדין, לפי המאוחר (להלן בסעיף זה – מועד הפרעון), יתווספו עליו הפרשי הצמדה כמשמעותם בחוק פסיקת ריבית והצמדה (להלן בסעיף זה – החוק) וריבית צמודה כמשמעותה בחוק בשיעור של 5% ממועד הפרעון עד התשלום בפועל".
33. שולחן ערוך חו"מ יד, ה, על פי תוספות סנהדרין לא, ב, ד"ה ויוציא; רא"ש שם ג, מ.
34. בבא בתרא קס"ב: "אין כותבין שטרי ברורין ומעשה בית דין אלא מדעת שניהם. ושניהם נותנין שכר. ומפרש בגמרא (שם קס"ח, א): "מאי שטרי ברורין? הכא תרגימו: שטרי טענתא. ומעשה ב"ד, היינו פסקי דינין".
35. שו"ת הריב"ש, תעה: ובכלל זה, כל הוצאות שצריכין לעשות הדיינין בפסק דינם, כגון אם הוצרכו לשאול.
36. בית יוסף חו"מ, יד, ד"ה כתב הריב"ש.

“שטר אדרכתא” הוא שטר המאפשר לנושה ללכת ולחפש את הנכסים השייכים ללווה. לאחר שהנושה מצא את הנכסים, הוא מבקש מבית הדין שבאותו מקום לגבותם בעבורו, ואז כותבים לו “שטר אחלטתא” המחליט את הנכסים לבעלות הנושה.

אולם מדברי הרא”ש משמע לכאורה אחרת. לדעת רב נחמן³⁷ כאשר המלווה מחזיק בשטר הלוואה, והלווה אינו בפנינו, גובים מנכסי הלווה שלא בפניו. הרי”ף³⁸ הוסיף וכתב שאם בית הדין יכול לשלוח שליח אל הלווה ולהודיעו על הכוונה לגבות מנכסיו – שולחים ומודיעים לו. על מי מוטל שכר השליח? הרא”ש כתב³⁹ שהמלווה יוסיף את שכר השליח על חובו, ויגבהו אחר כך עם חובו מהחייב, וכך פסק גם השולחן ערוך.⁴⁰ לכאורה נלמד מכאן שהוצאות שהמלווה נאלץ להוציא כדי לגבות את חובו נזקפות על חשבון הלווה.

אולם המהרש”ל⁴¹ טען שהרא”ש חייב את הלווה רק משום שהשליח נשלח לטובתו, לכן “שאר הוצאות שמוציא כדי לגבות את חובו, כגון שהלך בעבורו למקום פלוני או שכר שליח לשלוח אחר המעות, אינו משלם”. מדברי המהרש”ל משמע שההוצאות מוטלות על מי שהוצאו לטובתו: אם הן לטובת בעל החוב – הן תהיינה על חשבוננו, ואם הן לטובת החייב – הן תהיינה על חשבון החייב. הוצאות גביית החוב הן בדרך כלל לטובת התובע ואם כן יש להטילן עליו.

מדברי רבנו ירוחם נראה שהוא הסכים לקריטריון של המהרש”ל שלפיו יש לבחון לטובת מי הוציאו הוצאות אלו, והואיל ושטר אדרכתא נכתב לטובת התובע עליו לפרוע את שכר הסופר.

כאשר התובע בא לטרוף קרקע, יש להכריז עליה במשך 30 יום. על מי מוטלות הוצאות ההכרזה? יש מקום לומר שהוצאות ההכרזה תהיינה מוטלות על החייב, שהרי מטרת ההכרזה היא להשיג מחיר טוב יותר לקרקע וזה בוודאי לטובת החייב.

במקרים רבים כתוב בהסכם הבוררות שבית הדין רשאי לחייב בהוצאות משפט. ייתכן שסעיף כזה מאפשר להטיל על החייב גם את הוצאות הגבייה, לא מצד הדין אלא מכוח הסכמת הצדדים, ואפשר גם לנסח סעיף מפורש שיטיל על החייב את

37. כתובות פח, א.

38. רי”ף כתובות מח, ב.

39. רא”ש כתובות ט, כז.

40. שולחן ערוך חו”מ קו, א.

41. ים של שלמה בבא קמא י, יד.

הוצאות הגבייה, אלא שהרב משה פיינשטיין⁴² כתב שיש בזה בעיה של אסמכתא, מכיוון שהתחייבות זו תלויה בתוצאות הדין בבית הדין ואינה מוחלטת. אמנם אם שטר הבוררות נעשה בקניין מעכשיו ובבית דין חשוב התחייבות זו תועיל.⁴³ אלא שבמקרה כזה תגדל אחריותו של בית הדין לכך שלא תהיינה הוצאות גבייה מיותרות.

ב. הוצאות גבייה בגלל סרבנות

דין שונה הוא כאשר הנתבע סירב לבוא לדין, ובית הדין נאלץ לכתוב עליו "פתיחא" (שטר נידוי), במקרה כזה הנתבע הוא שחייב לשלם את שכר הסופר.⁴⁴ הרא"ש⁴⁵ למד מכאן שבכל מקרה שהנתבע סירב לבוא לדין, והתובע נאלץ להוציא הוצאות כדי לכופו לירד לדין, שהסרבן חייב לפרוע לו הוצאותיו. לעומתו, הרשב"א⁴⁶ פוטר את הסרבן, וטען שאין זה דומה לחיוב הנתבע בהוצאות הפתיחא, מכיוון ששם בית הדין מחייב אותו על שסירב לבוא לפנייהם ביום שנקבע. השו"ע⁴⁷ הביא את שתי הדעות, ונראה מדבריו⁴⁸ שדעת הרא"ש היא הדעה העיקרית. הרמ"א (שם) פסק כדעת הרא"ש, וכן הכריע הש"ך⁴⁹ בשם המהרש"ל. הרצ"ה קלישר⁵⁰ כתב שהנתבע אינו יכול לומר "קים לי" כרשב"א, מכיוון שהוא נגד הכרעת הרמ"א והסכמת האחרונים. מלבד זאת ישנם פוסקים שכתבו⁵¹ שהרשב"א מודה שהנתבע חייב בהוצאות כאשר התובע קיבל רשות מבית הדין לתובעו בערכאות. כך נפסק לאחרונה גם בבית הדין של "ארץ חמדה –

42. שו"ת אגרות משה חו"מ ב, כו, ענף ב. ראו גם: אליאב שוחטמן, סדר הדין בבית הדין הרבני, עמ' 399.

43. שולחן ערוך חו"מ רז, טו: "אסמכתא שקנו עליה בבית דין חשוב, הרי זה קנה".

44. בבא קמא קיב, ב, ועיינו רא"ש שם י, ו.

45. רא"ש בבא קמא י, ו; וכן בשו"ת הרא"ש עג, ב: "מרנא ורבנא מאיר ז"ל הביא ראייה מפרק הגזול (בבא קמא קיב, ב), דקאמר דבעי למיתב זווי דפתיחא, ומדבעי למיתב זווי דפתיחא, דהיינו כמו סרבנות דידן, אלמא נתחייב המסרב בתשלום יציאות קודם שנכתב הפתיחא, והיינו משעשה שנעשה סרבן".

46. שו"ת הרשב"א א, א, תתקמ.

47. שולחן ערוך חו"מ יד, ה.

48. דעת הרא"ש הובאה ראשונה, ודעת הרשב"א כ"ש מי שאומר". כמו כן בב"י כתב שמסתבר כהרא"ש.

49. ש"ך חו"מ יד, יג.

50. מאזניים למשפט משנה אחרונה יד, ה.

51. ראו שו"ת מהרשד"ם חו"מ, לה; שו"ת ושב הכהן, צט.

ייתכן שהכלל של המהרש"ל שהובא לעיל אמור רק על הוצאות הדרושות כדי לחייב את החייב לשלם את חובו, אבל לאחר שהחייב התחייב בדין והוא אינו פורע יש מקום להחשיבו כמסרב לבצע את פסק הדין, ודינו יהיה תלוי במחלוקת שהובאה למעלה.

גזית⁵² בראשות הרב יעקב אריאל, שכאשר יש לתובע רשות לפנות לערכאות גם הרשב"א מודה שיש לחייב את הנתבע בהוצאות. גם אם רשות זו לא ניתנה במפורש על ידי בית דין, אלא נעשתה פנייה להוצל"פ לביצוע שטר ברור, יש לחייב את הנתבע בהוצאות הגבייה.

ג. חיוב בריבית פיגורים

הבעיה הקשה יותר היא תשלומי הריבית המוטלים על החייב על ידי הוצל"פ. הרב שמחה אסף, בתפקידו כשופט בבית המשפט העליון, טען שאין איסור בריבית פיגורים המוטלת על מזיק שנתחייב בדין, וראה בכך תשלום נזק, ולכן כתב:⁵³ "ומאותה שעה שנתחייב בדין בתשלומי הנזק והוא מעכב את התשלום הרי הוא חייב לפצות את הזוכה בדין על הנזק שנגרם לו על ידי העיכוב בתשלום". גישה זו נסמכת על שני מקורות:

הראשון: דברי בעל "בית הלל",⁵⁴ המתייחס למנהג ואומר כי "עכשיו בדורות הללו המנהג בדיני ארצות לפסוק פסידא דשוקא (היינו: לחייב את הלווה בהפסד המגיע למלווה בשוק המשא והמתן) ואין פוצה פה ומצפצף, כדין הפקר בית דין הפקר, וזה פשוט". פוסקי דורנו⁵⁵ דחו את האפשרות להסתמך על כך, בנימוק שזו הייתה תקנה שלא פשטה בכל מקום, וכמו כן זו הייתה הוראת שעה בזמן מסוים בלבד, ואין כוחה יפה בזמן אחר. "לא תקנו כן אלא משום פסידא דשוקא שהיה אז בזמן הסמ"ע... הי' נחוץ אז הוראת שעה".⁵⁶ בנוסף לכך הועלתה הסברה שבעל בית הלל התייחס למקרה שבו הנתבע התחייב לשלם לחברו את היזקיו, ובא רק לסלק חשש ריבית, ואין ללמוד מכאן שאפשר לחייב אדם לא קיבל על עצמו התחייבות כזו.

השני: דבריו של ר' יוסף שאול נתנזון בשו"ת שואל ומשיב,⁵⁷ העוסק באחד שתבע את חברו לדין. מאחר שלא רצה הלה לעמוד עימו בדין תבעו בערכאות, ונתחייב הנתבע לשלם את חובו בתוספת ריבית של 6%. השואל ומשיב הורה שמותר לתובע לקבל גם את התוספת, והסתמך על דברי הרמ"א⁵⁸: "אם בא בעל הפקדון

52. פס"ד ארץ חמדה גזית 70020.

53. ע"א 207/51 אגד נ' ברנדס, פ"ד ו, 1103.

54. בית הלל יו"ד קע, א.

55. בית הדין הרבני בחיפה, פסקי דין רבניים ו, עמ' פא, ד"ה ועיין. ראו גם מהרש"ם א, צ; שבט הלוי ט, שט.

56. פסקי דין רבניים, שם, בשם ספר חמדת נפש, כה.

57. שו"ת שואל ומשיב תנינא ד, קכג.

58. רמ"א חו"מ רצב, ז.

ואמר תן לי פקדוני ואני ארויח בהן בעצמי, והלה מעכב בידו, חייב ליתן הרויח מכאן ולהבא". וכך הסביר מדוע אין בזה איסור ריבית:

שאינן שייך בזה משום ריבית, שהרי לא הילווה לו כלל, וזה עיכב מעותיו. ואף שמעכב כיסו של חברו פטור, אבל משעה שתבעו שיחזיר לו – צריך להחזיר לו... וכל שזה עיכב, ואינו רוצה להחזיר לו, אין כאן הלוואה, רק גולן וצריך לתת הריבית.

יש לציין שאף הרמ"א לא התיר אלא כאשר הנפקד הרויח במעות שבידו, שאז התיר למפקיד לתבוע את הרווח. המהרש"ל⁵⁹ חלק על הרמ"א אפילו במקרה זה, וטען שמדובר בגרמא ולכן המפקיד אינו יכול לתבוע את הרווח, וכן פסק הש"ך שם. האבני נזר⁶⁰ הכריע שטוב לפשר ביניהם, וכך הורה גם הגרצ"פ פרנק.⁶¹ הרב צב"י בן יעקב כתב שאם נגרמו לנושה הפסדים כתוצאה מאי תשלום החוב בזמנו ישנם מקרים שמותר לו לגבות תשלום עבור הפסדיו, וצריך לשאול מורה הוראה בכל מקרה לגופו.⁶²

לכאורה אפשר לומר שאם בשטר הבוררות כתוב שבית הדין מוסמך לחייב בגרמא יש לחייב בריבית משום שהחייב מנע מהזוכה להרויח במעות שהוא חייב לו. אמנם המבטל כיסו של חברו פטור בדיני אדם משום שזה גרמא, אבל הוא חייב בדיני שמיים, ובית הדין רשאי לחייבו על פי כתב הבוררות, או מדין פשרה. אפשר לחייב את הנתבע מדין קנס: המהרש"ל עצמו כתב שראוי לקנס את מי שמעכב תשלום לחברו, "כדי לשבר זרוע הרשעים שלא יהא כל אלם וחוטא נשכר", אלא שסמכות זו נתונה רק לגדול הדור או ממונה על פי טובי העיר. ייתכן שאפשר להתייחס לחוק הכנסת כתקנת קהל המטילה קנס על החייב על כך שלא שילם את חובו בזמנו.⁶³ כאשר אדם מסרב לבצע פסק דין של בית דין יש כאן עוולה המצדיקה הטלת קנס, כפי שהתבאר בדברי המהרש"ל. מכל מקום, כאשר הנתבע מוכן לשתף פעולה עם בית הדין וטוען שהוא חסר יכולת פירעון יש קושי גדול להפנות את הצדדים להוצל"פ, משום שגם אם הנתבע ישתף פעולה עם הוצל"פ וחובו ייפרס הוא יחויב בריבית גבוהה מאוד.

59. ים של שלמה בבא קמא ט, ל.

60. אבני נזר יו"ד, קלג.

61. שו"ת הר צבני יו"ד, קלא.

62. הרב צב"י בן יעקב, משפטיך ליעקב ב, ו, עמ' קטז.

63. ראו דברי מרן הגר"א שפירא זצ"ל, "מזונותיו של בן מרדן", תחומין טז, עמ' 85.

ד. סיכום

1. ישנו פער גדול בין החוק לבין ההלכה בשאלת הוצאות הגבייה ובוודאי בשאלת הריבית: הוצל"פ מטילה על החייב בכל מקרה הוצאות גבייה וריבית, וההלכה מטילה את הוצאות הגבייה על הנושה, ואוסרת ריבית.
2. אם החייב מסרב לבצע את פסק הדין יכול הזוכה לפנות להוצל"פ, והוצאות הגבייה המוטלות על החייב הן בגדר קנס למי שמסרב לבצע את פסק הדין.
3. אם החייב טוען שהוא חסר יכולת פירעון יש קושי גדול להפנות את הצדדים להוצל"פ בידיעה שיטילו על החייב הוצאות גבייה וריבית.

3. מאסר החייב

א. מאסר החייב בהלכה

אצל אומות העולם היה נהוג לאסור את החייב שאינו משלם את חובו.⁶⁴ החוק לא חילק בין מי שיש לו נכסים ואינו רוצה לפרוע את חובו, לבין מי שאין לו נכסים, ונראה שהאיום במאסר היה אמצעי מרתיע שגרם ללווה לעשות מאמצים עליונים לפרוע את חובו. לעומת זאת על פי דין תורה אין אוסרים את החייב כאשר אין לו מה לשלם, וכך היא לשון הרמב"ם:

דין תורה שבזמן שיתבע המלוה את חובו אם נמצאו ללוה נכסים מסדרין לו ונותנין לבעל חובו את השאר כמו שביארנו, ואם לא נמצא ללוה כלום או נמצאו לו דברים שמסדרין לו בלבד ילך הלוה לדרכו ואין אוסרין אותו ואין אומרים לו הבא ראייה שאתה עני ולא משביעין אותו כדרך שדנין העכו"ם שנאמר לא תהיה לו כנושה.⁶⁵

דברים אלו אמורים רק בלווה שאין לו מה לשלם, אבל אם יש לו נכסים ואינו רוצה לפרוע את חובו בית דין כופים אותו לשלם,⁶⁶ ואחד מאמצעי הכפייה יכול להיות מאסרו של החייב. וכך פסק בשו"ע:

ודוקא שאין לו לשלם, אבל אם יש לו ואינו רוצה לשלם, בית הדין חובשין אותו ומכין אותו עד שתצא נפשו.⁶⁷

64. ראו שו"ת הריב"ש, תפד: "וחק זה, הוא נהוג במלכות ארגון: שאם אין לו מטלטלין בני חורין, שהוא נתפש בגופו". ראו סקירה מקיפה בספרו של מנחם אלון, **כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל**, פרק ששי.

65. **רמב"ם** מלוה ולוה ב, א.

66. ראו **כתובות** פו, א: "אמר ליה רב כהנא לרב פפא, לדיך דאמרת: פריעת בעל חוב מצוה, אמר לא ניחא לי דאיעביד מצוה, מאי? אמר ליה: תנינא: במה דברים אמורים – במצות לא תעשה, אבל במצות עשה, כגון שאומרין לו עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו".

אמנם הב"ח הבין שלדעת הרשב"א⁶⁷ אין חובשים במאסר אפילו לווה שמבריח את נכסיו, מאחר שהרשב"א נימק את דעתו שאין אוסרים את החייב משום שאין הגוף משועבד. אך גם הוא הביא ראיות לכך שכאשר יש ללווה נכסים והוא אינו רוצה לשלם אוסרים אותו.

הריב"ש מספר שהייתה תקנה של הקהל בעירו לאסור את החייב גם אם אין לו מה לשלם:

והאמת, כי בעירנו זאת, נוהגין הדיינין לתפוש הלוח בגופו, כשנתחייב כן, והוא מצד תקנת הקהל. ועוד תקנו הקהל: שאף בלא חיוב, יתפש כל אדם, על כל תביעה שיתבעוהו; או יתן ערבים על התביעה, הנקרא: קיום ב"ד. ואני רציתי למחות בידם, על התקנה ההיא, באשר היא שלא כדין תורתנו. ואמרו לי: כי זו תקנת השוק, מפני הרמאין. ושלא לנעול דלת בפני לווין. והנחתים על מנהגם.⁶⁸

התומים ניסה להסביר שמנהג זה יסודו בכך שלא האמינו ללווה שאין לו נכסים: ובזמננו פשט המנהג שחובשין ללווה כשאין לו מה לשלם ואין מוחה, ואולי הכל בחזקת שמבריחין נכסים.⁶⁹

אך סיום דבריו הוא: "וצ"ע, כי אין להם על מה שיסמוכו".

רבי יום טוב ליפמן הלר, בעל תוספות יום טוב, כתב בספרו פלפולא חריפתא⁷⁰ שראוי לתקן תקנות לפריעת בעל חוב ואפילו מה שלא מן הדין, כמו לתפוס גופו בתפיסה, כדי שלא לנעול דלת בפני לווים.

בבתי הדין הרבניים נוהגים לכתוב פסק דין, והוא עובר לביצוע על ידי הוצאה לפועל, ואין חוששים שמא יאסרו את החייב שלא כדין:

הנוהג המקובל בבתי הדין לפסוק מזונות לאשה ומזונות לילדים ועם מתן פסק דין על ידי בית הדין, הוא עובר לביצוע על ידי הוצאה לפועל, חו האחרונה משתמשת באמצעי כפיה על ידי מאסר ופסק הדין. בית הדין יודע מראש שפסק דינו עלול להיות גורם למאסרו של הנתבע ואינו נרתע במתן פסק דין, למרות שלא חקר על יכלתו של הנתבע לעמוד בחיובו...⁷²

67. רמ"א חו"מ צו, טו.

68. שו"ת הרשב"א א, אלף סט.

69. שו"ת הריב"ש תפד.

70. תומים צו, יג.

71. פלפולא חריפתא על הרא"ש, בבא מציעא ה, לח.

72. פסקי דין רבניים י, עמ' קמה.

אמנם בית הדין נימק נוהג זה בכך שמדובר בדרך כלל בחיוב הבעל במזונות האישה והילדים, וחיוב זה נקבע על ידי בית הדין לאחר שחקר על מקום עבודתו והתעסקותו של הבעל, ולכן קיימת התרשמות של בית הדין בדבר יכולתו של הבעל לשלם את חובו.⁷³ מה גם שברוב המקרים ראש המשפחה עוסק בעבודה המאפשרת לו לפרנס את בני משפחתו התלויים בו. משום כך בעל שאינו משלם מזונות ייחשב למשתמט מתשלום החוב, ואפשר להפעיל נגדו אמצעי כפייה של מאסר. נימוק זה אינו מתאים לבתי הדין לממונות והבעיה שם בעינה.

ב. מאסר החייב על פי החוק

החוק במדינת ישראל קיבל את החילוק העקרוני שבדברי הריב"ש בין חייבים שיש ביכולתם לשלם את חובם לבין אלו שאין ביכולתם לעשות כן.⁷⁴ ההתייחסות אל המאסר היא כאמצעי אכיפה ולא כאמצעי ענישה, ואמצעי זה בא רק לאחר בירור בפני ראש הוצל"פ שיש בידי החייב לשלם את החוב. למרות זאת הייתה תקופה שבה הוצאו פקודות מאסר רבות כנגד חייבים שלא פרעו את חובם, בהסתמך על סעיף 70 (א) לחוק ההוצאה לפועל:

נתברר לראש ההוצאה לפועל כי החייב לא שילם את החוב הפסוק במועד שנקבע בצו... וכי אין דרך אחרת לאלץ את החייב לבצע את פסק הדין, רשאי הוא לתת צו מאסר נגדו לתקופה שלא תעלה על 21 יום.

על פי סעיף זה נתקנה תקנה 114 הקובעת:

ראש ההוצאה לפועל רשאי לתת צו מאסר לפי סעיף 70(א) לחוק, אם עד ליום מתן הצו לא הראה החייב כי קיימת דרך אחרת לביצוע פסק הדין.

תקנה זו הטילה על החייב את חובת הבירור בדבר יכולתו לפרוע את החוב, והוא היה האחראי ליזום בירור זה. הדבר גרם לכך שיצאו פקודות מאסר כנגד חייבים, ללא שנתבקשו להופיע לפני ראש הוצל"פ ולטעון את טענותיהם. היו חייבים שלא ידעו שהם יכולים להביא להפחתת התשלומים שעליהם לשלם אם יגישו בקשה לחקירת יכולת. היו חייבים שלא קיבלו לידיהם את האזהרה, והמאסר נחת עליהם בפתאומיות.

73. יש מערערים על נימוק זה, מכיוון שיתכן שמצבו הכלכלי של הבעל משתנה במשך הזמן. כמו כן ייתכן שהבעל השתמט מתשלום במשך זמן רב, וכעת הוא נתבע לשלם את כל הסכום שהצטבר, ואת זה אין ביכולתו. ראו הרב יהודה סילמן, **דרכי חושן א**, עמ' קע. מאידך גיסא, הרב סילמן טוען שאין צורך שלבית הדין יהיה ברור שהחייב יכול לשלם את חובו, ודי בכך שיש לו ספק בדבר כדי להשתמש במאסר על מנת לאלצו להודות.

74. ראו על כך באריכות בספרו של פרופ' מנחם אלון, **כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל**, עמ' 293-315.

בשנת תשנ"ג הוגשה לפני בג"צ עתירה על ידי עמותת פר"ח (עמותת הפועלת לשמירת זכויותיהם של פושטי רגל וחייבים), בבקשה לקבוע שתקנה 114 דינה להתבטל, מכיוון שאין רשות לראש הוצל"פ להוציא צו מאסר אלא אם כן נתברר לו שאין דרך אחרת לאלץ את החייב לבצע את פסק הדין, ואין להטיל את נטל הבירור הזה על החייב. בג"צ קיבל את העתירה, וקבע שאין להוציא צו מאסר ללא הזמנת החייב להופיע בפני ראש הוצל"פ ולטעון את טענותיו.

בשנת תשנ"ט שונה חוק הוצל"פ באופן שמקל על החייב להגיע למצב של חקירת יכולת (ראו לקמן) והסדר תשלומים, ועם זה מאפשר למערכת ההוצל"פ להוציא נגדו צו מאסר במקרה שלא עשה כך, כאשר עילת המאסר היא בזיון ההוצאה לפועל. חייב שלא ביצע את המוטל עליו רואים אותו בחזקת סרבן המשתמט מביצוע פסק הדין, ולא כמי שאין לו מה לשלם. וזו לשון החוק לאחר תיקונו:

69. יג(ג) ראה ראש ההוצאה לפועל במעמד הבירור או ההבאה כי החייב מסרב למלא הצהרה בדבר יכולתו או לחתום על כתב ויתור על סודיות או למסור מידע כלשהו לגבי יכולתו, או כי הוא בעל יכולת המשתמט מתשלום החוב מבלי לתת הסבר סביר לאי התשלום, רשאי הוא לצוות על מאסרו של החייב בשל בזיון ההוצאה לפועל לפי סעיף 70.

70. מאסר חייב בשל בזיון ההוצאה לפועל [תיקון: תשנ"ד, תשנ"ו, תשנ"ט] (א) ראש ההוצאה לפועל רשאי, לבקשת הזוכה, לתת צו מאסר נגד החייב בשל בזיון ההוצאה לפועל, בין אם הוכרז מוגבל באמצעים ובין אם לאו, לתקופה שלא תעלה על שבעה ימים, אם נתברר לו כי התקיים אחד מאלה: (1) החייב הוא בעל יכולת המשתמט מתשלום חובותיו, כאמור בסעיפים 67,ג7(ד) או 69יא(ד);

(2) החייב הוא בעל יכולת למלא אחר צו תשלומים שניתן לפי חוק זה והוא לא מילא אחריו, או לא שילם שיעור מהשיעורים שנקבעו לפיו; (3) החייב לא מילא אחר החלטה שניתנה לפי סעיף 69יג(ב).

ג. סיכום

נראה שלאחר תיקון החוק מאסרו של החייב מתאפשר רק בעקבות מחדל מצידו. אם החייב לא ינסה להתחמק מתשלום החוב, ולא יסתיר מידע בדבר יכולתו לפרוע את החוב, אין סיבה שייאסר. גם עילת המאסר אינה אי פריעת החוב, אלא בזיון ההוצאה לפועל, ומשום כך אין סיבה שבית הדין יימנע מהוצאת פסק דין שייאכף ע"י הוצל"פ.

ה. חקירת יכולת – מסדרין לבעל חוב

כמה מפוסקי זמננו הזכירו את החשש שמא שליחי הוצל"פ יגבו דברים חיוניים שאינם רשאים לגבותם על פי דין תורה.

הרב ישראל פישר⁷⁵ חושש שמא שליחי הוצל"פ גובים מה שעל פי דין צריך להניח ללווה ("מסדרין לבעל חוב"). בנוגע לחוב שנוצר בדרך מקח וממכר, ולא בהלוואה, נחלקו ראשונים אם קיים בו דין "מסדרין לבעל חוב", ועל כן צריך לחוש לסוברים שדין זה קיים גם במקח וממכר או בשכר שכיר וכד'.

גם הרב משה שטרנבוך⁷⁶ חושש לכך שהוצל"פ לא תשאיר לחייב את צרכיו החיוניים, ובכך יעבור הנושה על דין "מסדרין לבעל חוב". בדבריו של הרב שטרנבוך ניכרת נימה של חוסר אמון כלפי המערכת, "אלו שיונקים כחם מערכאות ואינם מאמינים בתורת משה", ולכן הוא מטיל על בית הדין את חובת בירור מצבו הכלכלי של החייב ומידת יכולתו לפרוע את חובו. אולם יכולתו של בית הדין מתבססת במידה מרובה על החרם שמחרימים את החייב אם הוא מסתיר רכוש שיש לו,⁷⁷ והדבר בעייתי במקרה שהחייב אינו מתחשב בחרם.

שבט הלוי⁷⁸ כתב שבית הדין יכול לאשר לבעל השיק לפנות להוצל"פ כאשר החוב ברור והחייב אינו רוצה לשלם, ובתנאי שלא יעברו על דין "מסדרין לבעל חוב". להלן נערוך השוואה בין חוק ההוצאה לפועל לדיני "מסדרין לבעל חוב", ונבחן האמנם סעיפי החוק מאפשרים לגבות מהחייב יותר ממה שמתירה ההלכה. נראה שחשש זה הוא חשש קטן, ולעומת זאת ייתכן שקיימות בעיות אחרות שלא הזכרו בדברי פוסקי זמננו.

1. מבוא

במשנה⁷⁹ בערכין כתוב שהאומר "ערכי עלי", ובא גזבר למשכנו ואין ידו משגת, משייר לו הגזבר כדי חייו ונוטל השאר ויצא ידי הקדש. נחלקו תנאים אם גם כאשר גובים מנכסי החייב מותירים לו מהם את צרכי חייו. חכמים סוברים

75. הרב ישראל יעקב פישר, **אבן ישראל** ח, צו.

76. **שו"ת תשובות והנהגות**, ג, תמב.

77. **שולחן ערוך** חו"מ צט, א: "התקינו הגאונים שמשביעין את הלוה כעין של תורה בנקיטת חפץ, שאין לו כלום יותר על מה שמסדרין לו, ושלא החביא ביד אחרים, ושלא נתן מתנה על מנת להחזיר" "ומחרימין תחלה על מי שיודע לפלוני נכסים גלויים או טמונים ולא יודיע לבית דין".

78. **שו"ת שבט הלוי** י, רסג.

79. **ערכין** כג, ב.

“מסדרים”⁸⁰ לבעל חוב, ולומדים הלכה זו מערכין, ורבן שמעון בן גמליאל סובר שאין מסדרים אלא בערכין ולא בבעל חוב.

להלכה נחלקו הפוסקים: לדעתו של רבנו תם⁸¹ יש לפסוק כרשב”ג, לעומת זאת דעת רוב הראשונים⁸² היא שמסדרין לבעל חוב, וכך נפסק בשולחן ערוך.⁸³

עיון בחוק ההוצאה לפועל מגלה שגם החוק הישראלי קובע שנכסים מסוימים אין לעקל, לכן עלינו לבדוק האם ההגדרות המובאות בחוק חופפות לדין תורה. אפשר לחלק את הדברים שמניחים לחייב ואין גובים אותם ממנו לכמה תחומים עיקריים. התחום הראשון הוא צרכיו המינימליים של החייב, כמו מזון ל-30 יום וכסות ל-12 חודש. תחום שני הוא כלי אומנותו של החייב שהוא זקוק להם כדי לעשות מלאכתו ולהתפרנס. מלבד זאת דנים הפוסקים על צרכי אשתו ובניו של החייב, נכסים שהוא זקוק להם למלאכתו, ספרי קודש וכד’.

2. צרכיו המינימליים של החייב

א. צרכי מזון

על פי ההלכה מניחים לחייב מזון ל-30 יום.⁸⁴ אם יש בביתו מזון משאירים קצבה המספיקה ל-30 יום ואת השאר נותנים למלווה. אם אין מזון בביתו מוכרים חלק מן המיטלטלין ונותנים ללווה כדי שיהיו בידו דמי מזונות ל-30 יום.⁸⁵ כמו כן מניחים לו כסות ל-12 חודש.

אם היה לבוש בגדים יקרים נחלקו בזה תנאים: לדעת ר’ ישמעאל ור’ עקיבא מניחים לו את בגדיו היקרים, ולדעת חכמים מסירים אותם ממנו ונותנים לו בגדים הראויים לו,⁸⁶ והלכה כחכמים.⁸⁷

80. רש”י (בבא מציעא קיג,ב, ד”ה שמסדרין) והרא”ש (נדרים סה,ב, ד”ה שמע מינה אין מסדרין לבע”ח) פירשו “מסדרים” מלשון הערכה, ששמין להניח לו צרכי חייו, לשון והעריך אותו. פירוש נוסף הביא שם רש”י: “שמשרדין” לשון שריד.

81. ספר הישר, תקח, מובא בתוספות בבא מציעא קיד,א, ד”ה מהו.

82. רי”ף בבא מציעא סט,ב; נימוקי יוסף שם; רא”ש בבא מציעא ט, מז; רמב”ם מלוה ולווה א, ז; שם ב, א.

83. שולחן ערוך חו”מ צו, כג; ראו גם שם צט, א.

84. שולחן ערוך חו”מ צו, כג.

85. סמ”ע צו, מז.

86. בבא מציעא קיג,ב: “הרי שהיו נושין בו אלף זוז ולבוש איצטלא בת מאה מנה – מפשיטין אותה ממנו, ומלבישים אותו איצטלא הראויה לו. ותנא משום רבי ישמעאל, ותנא משום רבי עקיבא: כל ישראל ראויין לאותה איצטלא.”

גם לעניין מזון משאירים לחייב מזון כבינוני שבעיר, ולא מאכלים יקרים כפי שהיה רגיל לאכול.⁸⁸ וכך פסק הרמב"ם:

יוציא... מזון הראוי לו וכסות הראוי לו, לא אכילת הזוללים והסובאין או בני מלכים ולא מלבושי הפחות והסגנים אלא כדרכו.⁸⁹

אמנם האמרי ברוך⁹⁰ הביא את דברי מהר"ם מרוטנבורג שכתב:

ומזונות לשלשים יום. ואם היה עשיר ורגיל בהוצאת עשירים נותנים לו כמו שהיה רגיל, וכן עני ובינוני. אבל אם [היה] עני ורגיל להוציא בעושר לא יתנו לו כי אם הרגיל לעניים.⁹¹

נראה שלדעת הרמב"ם גם אם החייב היה עשיר אין מניחים לו מזון כמו שהיה רגיל, אלא כבינוני. אולם המהר"ם סבר שמאפשרים לו לשמור על רמת החיים שהיה רגיל בה.

מנגד הרא"ה⁹² כתב שמניחים לו מזון וכסות כבינוני, ואין פוחתים לו, גם אם היה רגיל לפני כן לאכול כעני או ללבוש בגדים מטולאים, וכן פסק הרמ"א.⁹³ לפי הסמ"ע⁹⁴ טעמו הוא שמתחילה החייב צמצם בהוצאותיו כדי לפרנס מהמותר את אנשי ביתו, אבל עתה שאין מניחים עבורם כלום אין הוא צריך להרעיב את עצמו בשביל המלווה. אמנם הסמ"ע העיר שמלשון הרמב"ם והשו"ע, שנותנים לו מזון "כדרכו", לא משמע כדברי הרא"ה, אלא אם כן נדחק ונפרש שכוונתם במילה "כדרכו" היא לאופן שבו ראוי שתהיה דרכו, כלומר לאופן הבינוני.

על פי החוק אין מעקלים "צרכי אוכל כדי מחיית החייב ובני משפחתו הגרים עמו, לתקופה של שלושים יום". להלן נדון בעמדת ההלכה לגבי צרכי בני משפחת החייב, אך לגבי החייב עצמו אין הבדל מפורש בין לשון החוק לבין ההלכה.

87. **רמב"ם** מלווה ולוה א, ז: "ונותנין לו מן הכל מזון [ל'] יום וכסות י"ב חדש מכסות הראויה לו, ולא שילבש בגדי משי או מצנפת זהובה אלא מעבירין אותה ממנו ונותנין לו כסות הראויה לו ל"ב חדש".

88. **סמ"ע** צו, מח.

89. **רמב"ם** מלווה ולוה ב, ב.

90. **אמרי ברוך** על דברי הרמ"א חו"מ צו, כג.

91. **שו"ת מהר"ם מרוטנבורג** ד (פראג), נא.

92. מובא **בנימוקי יוסף** בבא מציעא טט, ב, בדפי הרי"ף.

93. **רמ"א** חו"מ צו, כג.

94. **סמ"ע** צו, מח.

ב. צרכי בני משפחת החייב

על פי ההלכה מניחים לחייב את צרכי מחייתו, אך לא את צרכי בני משפחתו. כך למדו מערכין שבהן נאמר:

אע"פ שאמרו חייבי ערכין ממשכנין אותו, נותנין לו מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש, מטה מוצעת וסנדליו ותפליו, לו אבל לא לאשתו ולבניו.⁹⁵

כשם שדיני סידור נכסים בבעל חוב נלמדו מערכין, כך נלמד משם שלעניין צרכי בני משפחתו של החייב, זכותו של המלווה קודמת לזכות אשתו ובניו של המלווה. יש לציין שהדיון על צרכי אשתו ובניו של המלווה אינו מבוסס רק על כבוד האדם, שלא יישארו ללא פרנסה. הדיון מבוסס גם על זכות משפטית של האישה (ובמידה מסוימת גם של הילדים), מכיוון שבעלה חייב במזונותיה, וזכות זו מציבה את האישה כבעלת חוב הבאה לגבות את חובה, ואין סיבה שהמלווה הבא לגבות את חובו יהיה עדיף ממנה.

אכן, היו מן הראשונים⁹⁶ שטענו שאם החייב נשא את האישה קודם ההלוואה נמצא שהתחייב כבר במזונותיה וזכותה קודמת לזכות המלווה, ומשום כך האישה תישבע ותיטול מזונותיה.⁹⁷ לעומתם הרי"ף⁹⁸ טען שלעולם זכות המלווה קודמת, ואפילו אם קדמו הנישואין להלוואה. טעמו של הרי"ף הוא שזכות המלווה היא מן התורה מכיוון שעבודא דאורייתא, ואילו זכות האישה למזונות היא מדרבנן בלבד.

הרמב"ם⁹⁹ פסק אף הוא כשיטת הרי"ף, שזכות המלווה קודמת לזכות אשתו של החייב. המפרשים הקשו על דברי הרמב"ם שהרי לשיטתו הבעל חייב במזונות אשתו מן התורה,¹⁰⁰ ואם כן שעבודה אינו נופל משעבודו של המלווה! למרות זאת

95. ערכין כג, ב.

96. הגהות מימוניות מלווה ולווה א, י, בשם רב האי גאון (משפטי שבועות ב, שער י ממחויבי גזירה: "וכן מסדרין אותו בשאר כל נכסיו. ונותנין לו. ממעשה ידיו מה שראוי לו ולביתו ולבניו קטנים שלא השלימו עדיין שש שנים וחכמים חייבוהו במזונותם, אבל בניו הגדולים לא"), ובשם הרי"ף, שערי שבועות, יט.

97. ראו שולחן ערוך חו"מ קד, א: "מי שיש עליו בעלי חובות הרבה, כל מי שקדם זמן קנין של שטרו, קודם הוא לגבות, בין קרקע בין מטלטלים...". ובסעיף יא: "בכל מקום שאנו אומרים בזה יחלקו, או שזכה הראשון, הזוכה בנכסים ישבע תחלה שעדיין לא נפרע מחובו".

98. מובא בספר התרומות שער א, א, ד; ובבית יוסף חו"מ, צו.

99. רמב"ם מלווה ולווה א, ז.

100. רמב"ם אישות יב, ב.

הרמב"ם פסק שזכות המלווה קודמת לזכות האישה, והטעם לכך הוא שלמדנו דין "מסדרין לבעל חוב" מערכין, ושם שנינו שנותנים לו אבל לא לאשתו ולבניו.¹⁰¹ נמצא שבנושא זה קיים הבדל בין החוק לבין ההלכה, מכיוון שלפי החוק יש לשייר ללווה גם "מחיית בני משפחתו הגרים עמו". הבדל זה אינו אמור למנוע מהתובע את ההזדקקות לשירותיה של ההוצל"פ, מכיוון שהחוק מקל עם החייב, ואין חשש שהוצל"פ תגבה ממנו מה שלפי דין תורה אסור לגבות.

"מיטות וכלי מיטה"

על פי ההלכה מניחים לחייב מיטה ומצעים ושאר צרכי המיטה.¹⁰² בזמן הגמרא היו משאירים לו מיטה נוספת לאכול עליה, מכיוון שבזמנם נהגו לאכול בהסבה על המיטה. בימינו אין נוהגים לאכול בהסבה, ומסתבר שיניחו לו כיסא ושולחן.¹⁰³ "כלי אוכל, כלי מטבח וכלי בית אחרים שהם צרכים חיוניים לחייב..." כאשר ממשכנים את החייב אין נוטלים ממנו כמשכון דבר שעושים בו אוכל נפש, שנאמר "לא יחבל רחים ורכב כי נפש הוא חבל", ודרשו חז"ל במשנה¹⁰⁴ "לא ירחים ורכב בלבד אמרו, אלא כל דבר שעושין בו אוכל נפש, שנאמר כי נפש הוא חבל". נחלקו ראשונים בפירוש הביטוי "דבר שעושים בו אוכל נפש". לדעת רש"י¹⁰⁵ הכוונה היא לכל כלי שעושים בו מלאכה להתפרנס, אבל לדעת רבנו תם¹⁰⁶ הכוונה היא דווקא לכלי שמכינים על ידו את האוכל עצמו, כגון סכין של שחיטה או פרות הדשות את התבואה, וכך נפסק גם בשולחן ערוך.¹⁰⁷ לעומת זאת כאשר אין ממשכנים אלא גובים מן החייב את חובו אין מניחין לו כלי אוכל נפש:

מסדרין לבעל חוב. כיצד, אומרים ללוה: הבא כל המטלטלים שיש לך, ולא תניח אפילו מחט אחת (ואפילו כלי אוכל נפש).¹⁰⁸

101. טעם זה מופיע בבעל התרומות שער א, א, ד, והסביר גידולי תרומה שם שטעם זה נצרך לדעת הרמב"ם.

102. שולחן ערוך חו"מ צו, יז.

103. ערוך השולחן חו"מ צו, כו.

104. בבא מציעא קטו, א.

105. רש"י בבא מציעא קטו, א, ד"ה חבל זוג; ד"ה חייב שתים. לפי גרסת רש"י "זוג של ספרים" הוא דבר שעושים בו אוכל נפש, מכיוון שהספר מתפרנס על ידו.

106. תוספות בבא מציעא קיג, א, ד"ה ואת המחרישה.

107. שולחן ערוך חו"מ צו, ח.

108. שולחן ערוך ורמ"א חו"מ צו, כג.

בית הדין הרבני הגדול¹⁰⁹ דן בתביעה של אישה מבעלה למכור (או להחזיר למוכר) תנור גז שרכש, כדי שיהיה בידו ממון לפרוע את מזונות בניו. בית הדין הזכיר את דברי הרמ"ה¹¹⁰ המונה תנור בין שאר כלי אוכל נפש שאין ממשכנים, ואת השולחן ערוך המונה ביניהם עריבות ויורות שגם הן משמשות לבישול. אף על פי כן בית הדין ציווה על הבעל למכור את התנור, משום שהיה זה תנור יקר והרי הוא כמי שרוצה שישאירו לו בגדי משי ורקמה שאין שומעים לו.

על פי חוק ההוצאה לפועל אין גובים מן החייב "כלי אוכל, כלי מטבח וכלי בית אחרים שהם צרכים חיוניים לחייב". נמצא שאף בנושא זה החוק מקל עם החייב יחסית להלכה, ואין חשש שעל ידי פנייה להוצל"פ תתבצע גבייה שלא כדין.

"דברים הדרושים כתשמישי קדושה לחייב ולבני משפחתו הגרים עמו" בהלכה מצאנו שמשאירים לחייב את תפיליו:

אע"פ שאמרו חייבי ערכין ממשכנין אותן, נותנין לו מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש, מטה מוצעת וסנדליו ותפיליו.¹¹¹

היו מן הפוסקים¹¹² שסברו שכשם שמניחים לחייב את תפיליו כך מניחים לו גם את ספריו, אם הוא תלמיד חכם וזקוק להם. הטעם הוא משום שגובים את מה שמוגדר כ"נכסים", ומכיוון שלגבי ספר תורה הגמרא¹¹³ מסתפקת אם הוא מוגדר כ"נכסים", מספק אין לגבותו. פוסקים אחרים¹¹⁴ חילקו ואמרו שאין גובים ספר תורה, שהוא אינו מוגדר כ"נכס" משום שאסור למכרו, אך שאר ספרים גובים.

להלכה נפסק כדעת ר' יהודה אלברצלוני שגובים מהחייב את ספריו, ואף שאין גובים תפילין אין זה משום שהתפילין הם "תשמישי קדושה", אלא משום שתפילין הן "דרך מלבוש ומצוה שבגופו", כלומר כמלבושיו הנצרכים של החייב. משום כך חילקו פוסקים בין תפילין לבין ספריו של החייב, ופסקו שאין מניחים לו את ספריו, "ואפילו אם הוא תלמיד חכם ותורתו אומנותו, אין מניחים לו ספריו, ואפילו ספר תורה, לפי שהם כשאר נכסים שבעל חוב גובה מהם".¹¹⁵ לפי זה ברור

109. פסקי דין רבניים ג, רצט.

110. מובא בטור חו"מ, צו.

111. ערכין כג, ב. וכן נפסק בשולחן ערוך חו"מ צו, כג.

112. מובא בספר התרומות א, א, ח.

113. בבא בתרא קנא, א. הנפקא מינה שם היא לעניין המוכר כל נכסיו האם ספר תורה שלו כלול במכירה.

114. ספר התרומות שער א, א, ח.

115. שולחן ערוך חו"מ צו, כג.

שגובים מהחייב חנוכיית כסף או גביע לקידוש, שהרי הוא יכול להדליק נרות חנוכה ללא חנוכייה, ולעשות קידוש בכוס הרגילה שהוא שותה בה.

הב"ח¹¹⁶ כתב שגובים מהחייב את ספריו מכיוון שהם "נכסים שאינם צריכים לו" שהרי הוא יכול ללמוד בשל חברו. ולכן, כתב הב"ח, שבימינו לספר תורה יהיה דין שונה מאשר בדורות הראשונים, כיון שאז היו לומדים מתוך ספר תורה כמו משאר הספרים, אבל בימינו שכותבים ספר תורה ומניחים בארון הקודש שבבית הכנסת וידעת כל אדם שלא למכרה אפילו יגיע לידי עוני" גם בעל חוב אינו גובה ממנו.

הב"ח כתב שאם המנהג הוא שאדם מניח את ספר התורה שלו בבית הכנסת, וכשרוצה הוא לוקח אותו משם, ואם ירד מנכסיו הוא מוכרו לאחרים, גם בעל חוב יכול לגבות ממנו,¹¹⁷ וכך הכריע הש"ך¹¹⁸ שבעל חוב גובה ספר תורה. מכל מקום אפשר ללמוד מהדיון הזה את ההגדרה של "נכסים" שבעל חוב גובה מהם – כל דבר שהחייב היה מוכרו לצורך פרנסתו בשעת עוני ודוחק גדול גם בעל חוב מוכרו כדי לגבות את חובו.

על פי החוק הישראלי אין גובים מן החייב "דברים הדרושים כתשמישי קדושה לחייב ולבני משפחתו הגרים עמו". גם כאן החוק מקל עם החייב, ולפיכך אין חשש שעל ידי פנייה להוצ"פ יגבו מן החייב מה שלפי דין תורה אסור לגבות, אף על פי שהדברים אינם תואמים את ההלכה.

כלי אומנות

במשנה נאמר:

אם היה אומן – נותן לו שני כלי אומנות מכל מין ומין, חרש – נותנין לו שני מצעדין ושני מגירות; רבי אליעזר אומר: אם היה איכר – נותן לו צמדו, חמר – נותן לו חמורו.¹¹⁹

חכמים חולקים על ר' אליעזר וסוברים שאין מניחים לו את צמדו או את חמורו, מכיוון שאלו אינם בגדר "כלי אומנות" אלא "נכסים",¹²⁰ למרות שהוא זקוק להם למלאכתו. הרמב"ם¹²¹ פסק כדעת חכמים.

116. ב"ח חו"מ צו מ.

117. שם יו"ד רנט, ז.

118. ש"ך חו"מ צו, יג; ש"ך יו"ד רנט, ז.

119. ערכין כג, ב.

120. שם כד, א.

121. רמב"ם ערכים וחרמים ג, יח.

מה היא ההגדרה המבחינה בין "כלי אומנות" ו"נכסים"? נראה שישנם כלי אומנות שאין אדם מוכר אפילו אם הגיע לידי עוני גדול, מכיוון שאם ימכרם לא יהיה לו ממה להתפרנס, אבל צמדו וחמורו אדם עשוי למכור, ולכן הם מוגדרים כ"נכסים".¹²²

מעשה בקצב בקהילת בואנוס איירס שבארגנטינה, שהיה חייב לקהילתו סכום גדול, ורבה של הקהילה פנה אל הרב וייס¹²³ בשאלה אם אפשר למכור את כלי האיטליו, כגון מקרר חשמלי גדול ומסור גדול, כדי לגבות את החוב. לדעת השואל כלים אלו אינם כלי אומנות מכיוון שהקצב יכול לעסוק במלאכתו גם בלעדיהם, וזה לשון התשובה:

והנה לפענ"ד החפצים הנ"ל אינם בכלל כלי אומנות, כי ארון מקרר, אעפ"י שנחוץ מאד במדינה חמה כמו ארגנטינה, בכ"ז אינו הכרחי, אם הקצב ימכור את הבשר מיד, כמו שעשו לפני שהומצא המקרר החשמלי, וה"ה למסור החשמלי, כי יכולין לשבור את העצמות גם בקופיץ פשוט, כמו שעשו מקדמת דנא.

מדברי הרב וייס משמע שהוא מסכים להגדרתו של הרב השואל, אם כי השיב לו שבמקרה הספציפי הזה הקהילה צריכה לנהוג עם הקצב לפני משורת הדין. הרב י"י בלוי¹²⁴ פקפק במסקנה זו, וכתב שהיום כלים אלו נחשבים הכרחיים באיטליו, ואין לדבר אלא מקומו ושעתו. מכל מקום למדנו שהגדרה של "כלי אומנות" היא, לדעתם, כלים שהאומן אינו יכול לעסוק במלאכתו בלעדיהם. על פי החוק¹²⁵ אין גובים מן החייב:

(4) כלים, מכשירים, מכונות ומיטלטלין אחרים, וכן בעלי חיים, שבלעדיהם אין החייב יכול לקיים מקצועו, מלאכתו, משלח ידו או עבודתו שהם מקור פרנסתו ופרנסת בני משפחתו, ובלבד ששוויים אינו עולה על סכום שנקבע בתקנות, ואם היו מכונות – בתנאי שהחייב עובד בהן בעצמו או בעזרת שני עובדים לכל היותר.

גם בלשון החוק ניכר המאמץ להבחין בין כלי אומנות בסיסיים לבין "נכסים". הבחנה זו נדרשת בעיקר לגבי מכונות, שהן נכס שערכו עשוי להגיע לסכום נכבד,

122. ראו לעיל (עמ' 100) בסוף הפרק העוסק בתשמישי קדושה.

123. שו"ת מנחת יצחק ה', קכא.

124. פתחי חושן, הלואה ואבידה, ב, הערה נא.

125. חוק ההוצאה לפועל, סעיף 22(א).

וההבחנה שהמחוקק יצר היא בין מכונות שאפשר להפעילן ע"י החייב בעצמו (כולל עזרה מעטה), לבין מכונות המופעלות ע"י פועלים.

בית שדר בו

הש"ך¹²⁶ כתב שמוציאים את החייב מביתו, וכן כתב מהר"א בן ששון¹²⁷ שאין מרחמים בדין ומוציאים את הלווה מביתו מכיוון שהוא משועבד לבעל חובו. המקור לכך הוא רבנו ירוחם שכתב שמקום בבית הכנסת הוא בכלל הנכסים ומוכרים אותו לצורך פירעון החוב. מסתבר שאין הכוונה להוציא את הלווה מביתו ולהניחו ללא קורת גג, שהרי קורת גג לראשו היא ודאי מהצרכים המינימליים של אדם, אלא שיש להניח לו ממון כדי למצוא מקום מגורים זול יותר, או לשכור דירה.

יש לציין שערוך השולחן מסייג את הדברים ואומר:

אם יהיה לו בזיון גדול כאשר יסור ממקומו שבבית הכנסת, יראה לי שאין לכופו למכור אותו, והוא הדין כל כהאי גוונא שהבזיון יוגדל מאד אין לכופו למכור.¹²⁸

לפי זה ייתכן שיש להימנע מהוצאת החייב מביתו אם הדבר יגרום לו בזיון גדול.¹²⁹ נראה שהמקור לדברי ערוך השולחן הוא תשובת מהר"ם מרוטנברג, שהסביר את דברי הגמרא שגובים מן הלווה "אפילו מגלימא דעל כתפאי":

ודוקא אם יש לו ב' סרבליים אחד יפה יותר מדאי יקח הלווה הטוב ויתן למלוה הגרוע אבל אם אין לו אלא א' גרוע לא יקח המלוה וישב הלווה ערום, שגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה.¹³⁰

ר' יוסף ענגיל¹³¹ הסביר זאת כך: בית דין גובה מן החייב מכיוון שמוטלת עליו מצוות פריעת בעל חוב, ותפקידו של בית הדין לכפות את קיום המצווה. במקום שאין מצווה, כגון שהלווה פטור ממנה משום כבוד הבריות, גם בית הדין אינם כופים אותו.

126. ש"ך חו"מ צו, יד.

127. שו"ת תורת אמת, רטז.

128. ערוך השולחן חו"מ צו, כו.

129. ראו פסקי דין ירושלים דיני ממונות ובירורי יהדות ג, עמ' מה, שכתבו: "ובנידון דידן לא שמענו מפי הנתבעת שאם תצטרך לעבור מדירתה לדירה קטנה יותר יהיה בכך "בזיון גדול", כי כמה אנשים מחליפים דירתם מפני סיבות כאלה ואחרות". ומשמע שאם אכן היתה טענה כזו יש להתחשב בה.

130. שו"ת מהר"ם מרוטנברג ד (פראג), ת.

131. גליוני הש"ס בבא מציעא קיג, ב.

אמנם המהרי"ט¹³² כתב שבעל חוב "אינו יכול להוציאנו מבית דירה שלו שהוא דר בה עד י"ב חדשים דומיא דכסות דתנן בערכין מניחין לו מזון שלשים יום וכסות י"ב חדש", אך כנראה כוונתו היא שלא להוציא את החייב מביתו ללא אפשרות להיערך למקום דיור חילופי, ולכן המהרי"ט מדמה זאת להשארת החייב ללא מזון ל' יום. משמע שאפשר להוציא את החייב מביתו לאחר י"ב חודש. כלומר בית הדין יכול למכור את דירת החייב ובלבד שיוכל להמשיך לדור בה עד י"ב חודש. בחוק ההוצאה לפועל קיים סעיף¹³³ העוסק בהגנת בית המגורים:

(א) היו המקרקעין שעוקלו משמשים, כולם או מקצתם, בית מגורים לחייב, רשאי ראש ההוצאה לפועל להורות על מכירת המקרקעין ועל פינוי החייב ובני משפחתו הגרים עמו מהמקרקעין, ובלבד שהוכח תחילה, להנחת דעתו, שיהיה לחייב ולבני משפחתו הגרים עמו מקום מגורים סביר, או שהועמד לרשותם סידור חלוף.

(ב) ראש ההוצאה לפועל רשאי לקבוע שהסידור החלוף יהיה בהמצאת דירה אחרת או בתשלום פיצויים או בדרך אחרת.

(ג) הוראות סעיף קטן (א) יחולו גם על ביצועה של משכנתה או מימוש של משכון, זולת אם נרשמה המשכנתה לפני תחילת חוק זה, או אם פורש בשטר המשכנתה או בהסכם משכון שהחייב לא יהיה מוגן לפי סעיף זה.

(ד) הוראות סעיף זה אינן חלות על מקרקעין שדיני הגנת הדייר חלים עליהם, ואין בהם כדי לפגוע בדינים אלה.

גם כאן החוק מקל עם החייב בכך שאינו מגביל את הגנת בית המגורים בזמן. על פי ההלכה משאירים לחייב את בית המגורים ל"ב חודש בלבד, ואילו לפי החוק אין הגבלה כזו.

סיכום

ככלל, חוק ההוצאה לפועל מקל עם החייב יותר מן ההלכה. לפיכך, החשש שמא יגבו מהחייב חפצים שאין לגבותם על פי דין תורה הוא חשש קטן שאין בכוחו למנוע מהזוכה בדין לפנות להוצל"פ.

3. חששות אחרים

להלן נדון בחששות אחרים הקיימים בתהליך הגבייה ע"י הוצל"פ, שלא מצאתי בדברי הפוסקים שמתייחסים אליהם.

132. שו"ת מהרי"ט א, קיג.

133. חוק ההוצאה לפועל, סעיף 38.

א. נכסי אשתו ובניו

אין המלווה גובה אלא מנכסי החייב, אך לא מנכסי אשתו, ולכן כתב השולחן ערוך:

מה שהכניסה לו, בין נכסי מלוג בין נכסי צאן ברזל, אין בעל חוב גובה ממנו, אם ידוע שהוא ממה שהכניסה היא או ממה שפסק הבעל לה בשעת נישואין. ואם אינו ידוע, היא נאמנת בבגדים ותכשיטים שדרך האשה להכניס לבעלה.¹³⁴

השאלה הנשאלת היא מה הדין כאשר החייב נתן מנכסיו מתנה לאשתו, האם דינם לגמרי כנכסיה ואין המלווה גובה מהם או שמא השתעבדו נכסים אלו לחוב והמלווה רשאי לגבותם.

על פי הדין קרקעותיו של החייב משתעבדות לבעל חובו, כלומר הנושה רשאי לגבותם אם החייב לא ישלם את חובו. משום כך אם אין לחייב ממה לשלם רשאי הנושה לגבות את הקרקעות אף אם מכרן החייב לאחר.¹³⁵ הטענה היא שזכותו של הנושה קדמה לזכותו של הקונה, מכיוון שהקונה קנה את הקרקע לאחר שנוצר החוב.

לעומת זאת מיטלטליו של החייב אינם משתעבדים לבעל חובו,¹³⁶ לכן אם מכרן החייב לאחר אין הנושה יכול לגבותם ממנו. לא רק מיטלטלין שנמכרו לאחר אי אפשר לגבותם, גם אלה שניתנו במתנה לאחר אין הנושה יכול לגבותם ממקבל המתנה. זאת, למרות שמקבל המתנה לא שילם עליהם, ולכאורה אין הדבר גורם לו הפסד. הלכה זו פותחת פתח להשתמשות מתשלום החוב, שהרי אדם יכול לתת את נכסיו במתנה לאשתו או לבניו וכך להבריחם מבעל חובו.

המשנה במסכת ערכין אומרת:

אחד המקדיש נכסיו ואחד המעריך עצמו, אין לו בכסות אשתו ולא בכסות בניו, ולא בצבע שצבע לשמן, ולא בסנדלים חדשים שלקחן לשמן.¹³⁷

כאמור, דין "מסדרין לבעל חוב" נלמד מערכין, לכן נפסק שהמלווה גובה ממיטלטליו של החייב, אך לא ממיטלטלין השייכים לאשתו ולבניו, ואפילו מבגדים שקנה לאשתו ועדיין לא לבשה אותם:

134. שולחן ערוך חו"מ צו, כו.

135. שולחן ערוך חו"מ ס, א.

136. בבא בתרא מד,ב; שולחן ערוך חו"מ ס, א; ראו עוד שם קיג, א.

137. ערכין כד, א.

אין בעל חוב גובה מכסות אשתו ובניו של לזה, ולא מבגדים צבועים שצבען לשמן, אע"פ שעדיין לא לבשו אותם, ולא מסנדלים חדשים שלקחן לשמן.¹³⁸

טעמה של הלכה זו הוא שמכיוון שהבגדים קנויים לאשתו לבניו של החייב, הרי הם כמיטלטלין שהחייב מכרם לאחרים שאין בעל חוב גובה מהם.¹³⁹ הוא הדין בבגדים שהחייב קנה לעצמו, ואח"כ ייחדם לאשתו, וצבעם לשמה, שאשתו קנתה את הבגדים על ידי השינוי ואין בעל חוב גובה מהם.¹⁴⁰ יש מחלוקת בין פוסקים מה דינם של נכסים יקרים שבעל נתן לאשתו. הרמב"ם כתב:

אין בעל חוב גובה לא מכסות אשתו ובניו של לזה ולא מבגדים צבועים שצבען לשמן אף על פי שעדיין לא לבשו אותן ולא מסנדלים חדשים שלקחן לשמן אלא הרי אלו שלהן. במה דברים אמורים בכלי החול אבל בגדי שבת והמועד גובה אותן בעל חוב ואין צריך לומר אם היו בהן טבעות וכלי זהב או כסף שהכל לבעל חובו.¹⁴¹

טעמו של הרמב"ם הוא משום "שאינו עולה על דעת הבעלים להקנות להם בגדים אלו המכובדים שהם מיותרים על דעת שלא יוכל למכרן".¹⁴² לעומתו המרדכי¹⁴³ כתב בשם מהר"ם מרוטנבורג שאפילו בגדי שבת ורגל שתיקן לאשתו נעשה כמי שהקנה לה ואין בעל חוב גובה מהם. גם המחבר והרמ"א נחלקו במחלוקת זו:

במה דברים אמורים, בכלי חול. אבל בגדי שבת ומועד, גובה אותם בעל חוב (ויש חולקים). ואין צריך לומר אם היו בהם טבעות וכלי זהב וכסף, שהכל לבעל חוב.¹⁴⁴

הסמ"ע¹⁴⁵ מדייק ממיקום הגדה הרמ"א שהחולקים מתייחסים רק לבגדי שבת, אך גם הם מודים שטבעות וכלי כסף וזהב אין הבעל מקנה לה לגמרי. במה דברים

138. שולחן ערוך חו"מ צו, כה.

139. סמ"ע צו, נט.

140. שם צו, ט. אמנם קצות החושן שם, יד חולק וסובר שאין שינוי קונה אלא בגב וגולן, ומשום כך אם היה בגד של הבעל וחתכו ותפרו לשם האישה או לשם בניו, הם לא זכו בו על ידי השינוי.

141. רמב"ם מלוה ולוה א, ה.

142. בית יוסף חו"מ צו. כך כתב גם הסמ"ע צו, טא.

143. מרדכי כתובות, קעב, וכן שם, בבא קמא, יא.

144. שולחן ערוך חו"מ צו, כו.

145. סמ"ע צו, סב.

אמורים? כאשר הקנה לה בסתם, אבל אם הקנה לה בפירוש אין גובים אפילו מתכשיטים.¹⁴⁶

ב. החשש מהעברה פיקטיבית של רכוש החייב לאור כל האמור יש לשאול כיצד אפשר למנוע מן החייב להשתמש מפירעון החוב על ידי העברת נכסיו לבעלות אשתו, כאשר הוא ממשיך להשתמש בהם כפי שהיה רגיל?

אמנם קיימת ביד המלווה אפשרות להתנות מראש, בשעת ההלוואה, שהשעבוד יחול גם על מיטלטליו של החייב, באופן שיהיה אפשר לגבותם מן הלקוחות, באמצעות שעבוד אגב הקרקעות,¹⁴⁷ ולפיכך גם אם הלווה יקנה לאשתו מיטלטליו לאחר ההלוואה, המלווה יוכל לגבות מהם. אלא שכבר ראשונים כתבו שבזמן הזה אין גובים מיטלטליו מן הלקוחות, משום תקנת השוק, כלומר משום החשש ששום אדם לא ירצה לקנות מיטלטליו מחברו, שמא המוכר חייב כספים ויבוא בעל החוב ויגבה מן הלוקח.¹⁴⁸

לכאורה אפשר היה לומר שתקנת השוק שייכת במיטלטליו שהלווה מכרם לאחר, אבל כאשר הלווה נתנם במתנה אפשר לומר שמקבל המתנה לא יימנע מלקבלה בגלל חשש כזה, ואין טעם לתקן שלא יגבו ממנו. כך כתב הרשב"א¹⁴⁹ לגבי מיטלטליו גנובים שניתנו במתנה לאחר, ולכן אם הגנב נתן את החפצים הגנובים במתנה לאחר חייב מקבל המתנה להחזירם לבעלים.

אולם לשונו של הרא"ש: "כבר נהגו בכל הארץ שאין מגבין לבעל חוב מטלטלי שמכר, או שנתן, הלווה, מפני תקנת השוק"¹⁵⁰ מורה שגם במתנה עשו תקנת השוק, וכתב הבית יוסף שסוגיין דעלמא בזה כרא"ש.¹⁵¹ לפי זה יוצא שאם החייב נתן את מיטלטליו במתנה אין המלווה יכול לגבות מהם, ואם כן חזרה השאלה כיצד ניתן למנוע מהלווה את האפשרות להערים ולהבריח את נכסיו. בשאלה זו עסק כבר הרא"ש, שכתב שכאשר רמאים באים לעוות משפט –

146. מרדכי כתובות, קעב.

147. שולחן ערוך חו"מ ס, א; ראו עוד שם קיג, א.

148. שו"ת הרא"ש עט, ד. התשובה הובאה גם בטור חו"מ, ס, ונפסקה להלכה בשולחן ערוך חו"מ ס, א.

149. רשב"א בבא קמא קטו, א, ד"ה והלכתא.

150. שו"ת הרא"ש עט, ד.

151. לפי הש"ך (חו"מ שנו, ד) אין מחלוקת בין הרא"ש לבין הרשב"א. הרשב"א עסק במיטלטליו גנובים, שמן הדין יש להחזירם לבעליהם, ובוה אמר שאין להקל על מקבל מתנה, ולכך מודה גם הרא"ש.

חייבין חכמי ישראל לסכל עצתם ולבטל מחשבותם. ועל זה נאמר: צדק צדק תרדוף (סנהדרין לב,ב), ואמרו חכמים: דין אמת לאמתו, לאפוקי מרומה. הנימוק ההלכתי המאפשר לבטל את המתנה הוא שבית הדין מעריך שהמתנה פיקטיבית:

לפי שידוע וניכר באומדנא דמוכח שלא גמר בלבו להקנות, אלא להבריח נכסיו מבעלי חוביו, וילזה ויאכל ממון של אחרים ולא ימצאו לגבות ממנו; דאנן סהדי שאין לך אדם שיתן ממנו לאחרים ויחזור הוא על הפתחים. הרא"ש האריך והביא מקרים רבים מן הגמרא שחכמים הלכו בהם אחר אומדנא, וכתב שכל זה נעשה כדי לבטל עצת המערימים:

מכל הלין חזינן, דכל הרוצה להערים להפקיע תקנת חכמים ולעשות לחברו תחבולה, לכדוהו חכמים בערמם ועמדו כנגדו להפר עצתו ולבטל מחשבתו הרעה. ואנו נדון דבר מדבר ונלמוד דבר מדבר, כי חכמי התלמוד לא הספיקו לכתוב כל הנולדות העתידות לבא המתחדשות בכל יום, אלא שהבאים אחריהם יוצאים בעקבותיהם ומדמין מילתא למילתא.¹⁵²

הרא"ש לא הסתפק בפסק זה, אלא תיקן גם שהסופרים והעדים לא יכתבו ולא יחתמו שטר של מתנת נכסים שנראה שיש בו תחבולה ומרמה, ואם יעברו על זה יש להעבירם מאומנותם.

דיון דומה לזה מצאנו במסכת כתובות¹⁵³ בעניין שטר מברחת. אישה אלמנה שבאה להינשא שנית רצתה שבתה תירש את נכסיה ולא בעלה השני, ולשם כך היא הקדימה ונתנה את נכסיה במתנה לבתה. נפסק בסוגיה שהמתנה אינה מתנה, מכיוון "דלא שביק איניש נפשיה ויהיב לאחריני", אף על פי שמדובר בבתה.

רבנו תם¹⁵⁴ פירש שדווקא באישה הבאה להינשא אנו אומרים שהמתנה אינה מתנה, מכיוון שעיקר כוונתה הוא להבריח את הנכסים מבעלה, ורצונה התמלא למרות שהנכסים לא נקנו לבתה מכיוון שהם נחשבים כ"נכסים שאינם ידועים לבעל". לעומת זאת מי שבא להבריח נכסיו מבעל חובו ונתנם לאחר, המתנה חלה, שהרי אם לא תחול נמצא שמטרתו לא הושגה. הרא"ש¹⁵⁵ סבר בדיוק

152. שו"ת הרא"ש עח, ג. התשובה הובאה בטור חו"מ, צט.

153. כתובות עט, א.

154. תוספות כתובות עט, א ד"ה עשאום. כך היא גם דעת הר"ן שם לו, ב; מרדכי שם, רח. הביאם

דרכי משה חו"מ צט, ו.

155. רא"ש כתובות ח, ג.

להיפך, האומדנא היא ש"לא שביק איניש נפשיה ויהיב לאחריני", ולכן המתנה אינה מתנה, וממילא בעל חובו יוכל לגבות מנכסיו.

כאשר ההלוואה ניתנה לחייב בדרך עיסקא (כלומר שהממון ניתן ללווה על מנת שיעסוק בו ויחלוק עם המלווה ברווחים או בהפסדים), והוא הלך ונתן ממנה מתנה לקרוביו, קיימת טענה נוספת המאפשרת למלווה לגבות את הממון מן הקרובים. הר"י מיגאש נשאל על –

ראובן שנתן לשמעון מעות בעיסקא, וכשנשלם הזמן תבע ראובן את ממונו וטען שמעון שאין לו, והשיבו ראובן איך אתה טוען שאין לך וממוני עשית נדוניא לבתך.¹⁵⁶

תשובתו התבססה על דברי רבא "להכי קרו ליה עיסקא, דאם מת – לא יעשה מטלטלין אצל בניו.¹⁵⁷ כלומר אין העברת הממון לרשות אדם אחר מועילה כלום, ובלבד שיש על כך עדות ברורה של שני עדים.

ג. מיטלטלין הנמצאים בחזקת החייב ולטענתו הם של אחרים נמצאו מיטלטלין ברשותו של החייב והוא טוען שאינם שלו אלא של אחרים, אין שומעים לו,¹⁵⁸ מכיוון שכל מה שנמצא ברשות אדם הוא בחזקת שלו.¹⁵⁹ אמנם לדעת הר"י¹⁶⁰ "ישבע אותו אחר שהן שלו ונותנים אותו לו". הב"ח¹⁶¹ כתב שנראה שהרמב"ם מודה לו, ומה שכתב הרמב"ם שאין הלווה נאמן הוא רק כשאין אותו אחר נשבע. לעומת זאת בעל התרומות¹⁶² דחה את תשובת הר"י, וטען ש"אפשר שהסופרים שיבשוה", מכיוון שישנן כמה טענות כנגדה: א. יש חשש לקנוניה בין הלווה לבין המקבל שהלווה טוען שהמיטלטלין שייכים לו. ב. הלווה אינו נאמן בהודאתו מכיוון שיש בזה חובה למלווה. ג. אין מקור בש"ס לשבועה של המקבל. הש"ך¹⁶³ כתב שמשום כך תשובת הר"י לא הובאה באף אחד מן הפוסקים, ואין הלכה כמותה.¹⁶⁴

156. שו"ת הר"י מיגאש, קסט.

157. בבא מציעא קד, ב.

158. רמב"ם מלווה א, ד; רמב"ן כתובות יט, א, ד"ה מה שהעלנו.

159. טור חו"מ, צט.

160. שו"ת הר"י, רט.

161. ב"ח חו"מ, צט.

162. בעל התרומות ה, א, בסופו.

163. ש"ך חו"מ צט, ד.

164. בין הפוסקים שכתבו שאין הלווה נאמן: תלמידו של הר"י, הר"י מיגש בשו"ת הר"י מיגש, קסט.

כאשר הלווה טוען שהמיטלטלין שייכים לפלוני, ויש לו מיגו, יש בזה כמה אופנים: אופן אחד הוא כאשר על פי הידוע לבית הדין המיטלטלין שייכים לחייב, אלא שבכוחו להקנותם לאחר ואז לא תהיה אפשרות לגבותם ממקבל המתנה משום שמיטלטלין אינם משתעבדים. על כך כתב הרשב"א¹⁶⁵ שאין זה מיגו משום שהטענות אינן שוות, שהרי אם היה מקנה את המיטלטלין למקבל, הוא לא היה חייב להחזירם ללווה, משום שהם קנויים לו. אבל כאשר הלווה טוען שהם של המקבל והמקבל יודע שהם אינם שלו, הוא צריך להחזירם ללווה אם בא לצאת ידי שמיים. יוצא שהלווה יעדיף שלא להקנות את המיטלטלין לאחר אלא רק לשקר ולטעון שהם שייכים לפלוני. אופן אחר הוא כאשר המיטלטלין עדיין לא הוחזקו כשייכים לחייב בבית הדין, והחייב היה יכול להחזירם למקבל. הרמב"ן¹⁶⁶ כתב שאינו נאמן במיגו כזה, מכיוון שטענתו מנוגדת לחוקה "מה שתחת יד אדם שלו", ואין אומרים מיגו נגד חוקה, "דמגו במקום חוקה זו לא אמרינן, דעביד אינש למעבד קנוניא"¹⁶⁷.

שיטה שונה היא שיטתו של רבנו אביגדור כהן בתשובה שהשיב לחמיו, רבנו חיים¹⁶⁸ וכתב ש"לוה נאמן שהממון שבידו משל אחרים אף על פי שמלביש עצמו ובני ביתו מאותו ממון שמא אחרים נתנו לו על מנת שלא יפרע לבעל חובו". כלומר למרות שבית הדין רואים שיש ממון ביד הלווה, והוא משתמש בממון להלביש עצמו ובני ביתו, הוא נאמן לומר שהממון אינו שלו כי ייתכן שהממון ניתן לו על מנת שלא יפרע ממנו לבעל חובו. שו"ת בנימין זאב¹⁶⁹ פסק כרבנו אביגדור, אבל רוב הפוסקים¹⁷⁰ לא פסקו כך.

על פי חוק ההוצאה לפועל¹⁷¹ הדין במקרה של ספק בבעלות הוא:

(א) מיטלטלין שעוקלו כשהיו על גופו של החייב, בכליו או בחצרים שבהחזקתו, רואים אותם כנכסי החייב, כל עוד לא הוכח, להנחת דעתו של ראש ההוצאה לפועל, שאינם שלו.

165. רשב"א בשם רבו, כתובות יט, א, ד"ה אביי אמר. דבריו הובאו במגיד משנה מלוה ולוה א, ד.

166. רמב"ן כתובות יט, א, ד"ה מה שהעלנו.

167. כוונת הרמב"ן היא, לכאורה, שלא להיכנס לשאלה אם אומרים מיגו נגד חוקה, מכיוון שזו שאלה שנשאלה בגמרא (בבא בתרא ה, ב) ולא הוכרעה, ולכן הוא הוסיף כאן את הנימוק המקומי של חשש לקנוניה.

168. מובא במרדכי בבא מציעא, תג.

169. שו"ת בנימין זאב, רס.

170. דרכי משה חו"מ, צט. ש"ך חו"מ צט, ו.

171. חוק ההוצאה לפועל, סעיף 28.

(ב) מיטלטלין שעוקלו כשלא היו על גופו של החייב, בכליו או בחצרים שבהחזקתו, לא יימכרו כל עוד לא הוכח, להנחת – דעתו של ראש ההוצאה לפועל, שהם רכושו של החייב; לא הוכח שהם רכושו של החייב, יבוטל העיקול. נמצא שגם החוק מקבל את העיקרון האמור לעיל "חזקה מה שתחת יד אדם שלו". הבעיה היא בכך שסעיף זה מעניק לראש ההוצאה לפועל סמכויות שיפוטיות. ראש הוצל"פ רשאי לקבוע אם ההוכחה שמיטלטלין מסוימים אינם של החייב מניחה את דעתו או לא. אין הכרח שקביעה זו תיעשה על פי דין תורה, ולכן ייתכן שמיטלטלין יעוקלו לטובת הנושה למרות שהם שייכים לצד שלישי. כאשר החייב משתמש ברכב הרשום על שמו של אדם שלישי, נהוג בהוצל"פ להתייחס אל החייב כבעל הרכב אם הוא נוהג בו באופן קבוע כמנהג בעלים. לכן אם חוקר יעיד על כך שראה את החייב נוהג ברכב שלוש פעמים הוא יוכר כבעל הרכב, ויהיה אפשר לעקלו. דבר זה אינו תואם את דין תורה, מכיוון שייתכן שאביו או אהבו של החייב ריחם עליו והשאיל לו רכב לשימוש.

4. מוגבל באמצעים

ראש ההוצאה לפועל רשאי להכריז על חייב שהגיש בקשה למתן צו תשלומים, כחייב מוגבל באמצעים, אם ביקש לפרוס את תשלום חובו לתקופה ארוכה מדי, כפי המפורט בחוק.¹⁷² במקרה כזה רשאי ראש ההוצאה לפועל להטיל על החייב הגבלות שונות כדי להבטיח את פירעון החוב ולמנוע יצירת חובות נוספים. הגבלות אלו הן: עיכוב יציאה מן הארץ, שימוש בשיקים, ושימוש בכרטיסי אשראי.¹⁷³

פרטיו של החייב נרשמים במרשם של חייבים מוגבלים באמצעים. המרשם פתוח לעיון הציבור בכל לשכת הוצאה לפועל, והרישום מכיל את שם החייב, מספר תעודת הזהות שלו, מענו ומשלח ידו, תאריך ההכרזה על החייב כמוגבל באמצעים, מספר תיק ההוצאה לפועל שבו ניתנה ההכרזה, וסכום החוב.¹⁷⁴ באופן זה ניתנת לציבור האפשרות להיזהר מפני פעולות ממוניות המבוססות על התחייבויות של החייב.

לכית דין לממונות אין סמכות ואפשרות לצוות על הגבלת החייב באיזושהי הגבלה, כמו למשל יציאה מן הארץ. לפיכך עלינו לשאול את עצמנו כיצד לנהוג עם חייב שאינו סרבן, אלא מחוסר אמצעים, שמוכן להסדר תשלומים לפיו יעבור

172. שם, סעיף 69ג.

173. שם, סעיף 69ד.

174. שם, סעיף 69ה.

זמן רב עד שישלם את חובו. להוצאה לפועל ישנם אמצעים משוכללים יותר מאשר לבית הדין לחקור את יכולתו האמיתית של החייב, ואם משתכנעים שיכולתו מוגבלת אזי להגביל את אפשרותו להתחמק מתשלום החוב על ידי יציאה לחו"ל או ליצור חובות נוספים. השאלה היא אם זו סיבה לשולחו להוצל"פ, או שעל בית הדין לפעול לביצוע פסק הדין כמיטב יכולתו, בכלים העומדים לרשותו.

ו. ביצוע שטר בהוצל"פ

כאמור, ניתן למסור שטרות להוצל"פ לשם גבייה. פוסקי זמננו דנו בכך, ובמיוחד בשאלת מסירת שיק שלא כובד לגבייה דרך הוצל"פ, ללא הליך של תביעה בבית דין. הדיון מבוסס על ההנחה שהחוב ברור וצריך רק לאכוף את החייב לשלם. ואכן כך מובא במאמרו של הרב אליהו, "יחס ההלכה לחוקי המדינה":

יש תחומים בהם אפשר ומותר לפנות למערכת השלטונית – משפטית. כך הוא ביחס לגבית שטרות, שאנו בעצם פונים להוצאה לפועל, שהיא הזרוע היחידה המבצעת את הגבייה.¹⁷⁵

גם הרב שמואל וואזנר נשאל בעניין זה, והשיב:

בנדון השאלה אם מותר לפנות להוצאה לפועל בעניין שק שהנתבע אינו רוצה לשלם, יראה דאם אינו רוצה לשלם והחוב ברור, ואין ברירה למצות הדין כהלכה, מותר להתיר לו לפנות להוצאה לפועל בתנאי שלא ייסתר ע"י הוצאה לפועל דין המבואר בחו"מ סי' צ"ז סכ"ג דהיינו פרטי דינים של סדור בע"ח כשכבר הגיע זמן הפירעון.¹⁷⁶

אלא שישנן כמה בעיות הלכתיות שאנו עלולים להיתקל בהן:

ו. וידוא נכונות החיוב

כפי שכתבנו לעיל על פי החוק החייב רשאי להגיש "התנגדות לביצוע שטר".¹⁷⁷ במקרה כזה, כאשר לפי דעתו של ראש ההוצל"פ יש ממש בדברי החייב, יופסקו הליכי הוצל"פ עד לבירור הטענות בבית המשפט (כאשר נטל הראיות מוטל על

175. הרב מרדכי אליהו, "יחס ההלכה לחוקי המדינה", תחומין ג, עמוד 244.

176. שו"ת שבט הלוי י, רסג.

177. חוק ההוצאה לפועל, סעיף 81(א)(ג). ההתנגדות צריכה להיות מוגשת תוך 20 יום מקבלת מכתב האזהרה מההוצל"פ.

החייב), ורק לאחר פסק דין יימשכו ההליכים. במקרה כזה מסתבר שהדיון צריך להתקיים בבית דין ולא בבית משפט!

שאלה נוספת היא כאשר באים הצדדים להתדיין בבית הדין וביד אחד מהם שיק שבוטל ע"י הצד השני, מי מהם ייחשב מוחזק בממון? האם האפשרות העומדת למחזיק השיק לפנות להוצל"פ עושה אותו למוחזק? הרב יעקב אריאל¹⁷⁸ כתב שאין במסירת השיק להוצל"פ איסור ערכאות, מכיוון שלהוצל"פ יש תפקיד טכני בלבד לבצע את התקנה ששיק דינו כמזומן.¹⁷⁹ לפי זה תפקיד ההוצל"פ הוא רק לממש את הכסף שכבר ניתן לאוחז בשיק. במקרה שעסק בו הרב אריאל טען מוסר השיק שהוא לא קיבל תמורה, ולכן ביטל את השיק. אוחז השיק טען שהתמורה התקבלה, והרב אריאל פסק שהאוחז בשיק נחשב מוחזק בכסף מכיוון שהוא יכול לפנות להוצל"פ.

הרב אריאל נימק זאת בכך ששיק דינו ככסף מזומן, ולכן האוחז בו רשאי לממשו ע"י הוצל"פ. אם מוסר השיק טוען שהוא אינו חייב, הוא נחשב כתובע את אוחז השיק שיחזיר לו את הממון, ובמקרה כזה ודאי אוחז השיק ייחשב מוחזק בממון. אם נתייחס באופן שונה לתוקפו של שיק הדבר יגרור בהכרח את הצורך לברר על פי דין תורה שמוסר השיק אכן חייב את הממון שבאים לגבותו ע"י הוצל"פ.

בספר "המשפט וישראל"¹⁸⁰ כתב שנהגו להקל במסירה להוצל"פ של חובות ברורים, כגון שטר או המחאה בנקאית. לעומת זאת הוא מסתפק לגבי דינה של המחאה פרטית, שמא אין לראות את החוב כחוב ברור, מכיוון שלדעתו השיק הוא הוראה לבנק לשלם תשלום זה מחשבונו, ומוסר השיק יכול לבטל את ההוראה. על פניו נראה שהמחלוקת נובעת מהתייחסות שונה למעמדו ההלכתי של שיק.

הרב משה שטרנבוך¹⁸¹ דן במסירת שיק להוצל"פ והעלה מספר בעיות,¹⁸² אך הוא לא דן בשאלה כיצד ניתן לוודא את אמיתות החיוב. כנראה מתוך הנחה שאם למוסר השיק יש טענות נגד חיובו בממון הוא ידרוש את הברור. אמנם הוא מתנגד לפנייה להוצל"פ ללא רשות בית דין, מכיוון ש"צריך להזהיר את החייב,

178. באהלה של תורה א, פד.

179. תוקפו של שיק הוא נושא רחב בפני עצמו, ראו למשל, מאמרו של הרב צבי יהודה בן יעקב, "השיקים – תוקפם והליכותם", תחומין יג, עמ' 422 ואילך. לאפשרויות השונות הנידונות שם יש השלכות לענייננו, ואכמ"ל.

180. יגאל מוניסר, המשפט וישראל, עמ' 448.

181. שו"ת תשובות והנהגות ג, תמב.

182. כגון תפיסת משכון שלא ע"י שליח בית דין, או תפיסת דברים חיוניים שלא כדין. נדון בשאלות אלו להלן.

ולברר את המצב על פי דין תורה, אך נראה לי שכוונתו היא לכך שיש חשש ששליחי ההוצל"פ ינקטו צעדים העלולים לגרום לחייב הפסדים, ואם החייב היה מודע לכך שפונים להוצל"פ היה משלם מיד כדי להימנע מהפסדים.

הרב צבי יהודה בן יעקב¹⁸³ מתיר לגבות שיק באמצעות הוצל"פ, מכיוון שנתנית שיק נועדה לאפשר למלווה לגבות את חובו ללא כל פרוצדורה משפטית ועינוי דין, ולכן יש כאן הסכמה מצד הלווה שהמלווה יוכל לפנות להוצל"פ ולגבות את החוב המגיע לו. נימוק זה יכול להיות מספק לגבי הסכום הכתוב בשיק, אבל אינו מועיל לגבי הוצאות גבייה וריבית והצמדה. מצד שני יש צורך למנוע סחבת מצד החייב ע"י דיונים בבי"ד. משום כך ממליץ הרב בן יעקב על הליך מקוצר של הזמנת הלווה לדין בהזמנה אחת ויחידה, שבה מצוין שאם הוא לא יופיע בבית הדין או לא יודיע על עמדתו בעניין התביעה בית הדין יתיר לתובע לפנות להוצל"פ ולגבות גם את ההוצאות.

כאמור לעיל,¹⁸⁴ בית הדין של "ארץ חמדה – גזית" בראשות הרב יעקב אריאל דחה תביעה של חייב להשיב לו את הוצאות הגבייה שבהן חויב על ידי הוצל"פ.

2. תפיסת משכון שלא על ידי שליח בית דין

כמה פוסקים כתבו שיש במסירת שיק להוצל"פ בעיה של תפיסת משכון שלא על ידי שליח בית הדין, מכיוון ששליחי ההוצל"פ אינם שליחי בית הדין.

הרב ישראל פישר¹⁸⁵ כתב שאם השיק ניתן כהחזר הלוואה יש בגבייה זו איסור של תפיסת משכון שלא ע"י שליח בית הדין. בעיה זו אינה קיימת אם השיק ניתן כתשלום על סחורה, מכיוון שאיסור לקיחת משכון שלא ע"י שליח בית הדין קיים רק בהלוואה,¹⁸⁶ אלא אם כן זקף עליו את החוב כהלוואה שיש בה איסור תפיסת משכון.

גם לדעת הרב משה שטרנבוך¹⁸⁷ הגובה שיק דרך ההוצל"פ עובר על איסור תפיסת משכון שלא ע"י שליח בית הדין. הנושה הוא זה שעובר על הלאו, ואין לומר כאן "אין שליח לדבר עבירה", מכיוון ששליחי ההוצל"פ הם שוגגים ואינם מודעים לאיסור. לכן בכל מקרה כזה צריך לפנות לבית הדין כדי שהם ידונו אם יש חשש שהחייב לא ציית דינא ומערים ואינו משלם אף על פי שיש לו ממון. גם במקרה זה

183. משפטיך ליעקב ב, ו, עמ' קה.

184. ראו ליד הערה 52.

185. הרב ישראל יעקב פישר, **אבן ישראל** ח, צו.

186. ראו **נתיבות המשפט** צו, א.

187. **שו"ת תשובות והנהגות** ג, תמב.

הרב שטרנבוך מתנה את נתינת ההיתר לפנות להוצל"פ בכך שהנושה "יפקיד התחייבות בבי"ד שןהרכוש של החייב] מונח אצלו בינתיים על מנת לנהוג בזה כפי פסק בי"ד". לפי הידוע לי נראה שדרישה זו אינה מעשית. החפצים המעוקלים על ידי הוצל"פ אינם נמסרים לנושה, אלא נמכרים לכל המרבה במחיר, ומתוך מה ששולם תמורתם נותנים לנושה את הסכום המגיע לו.

3. תפיסת חפצים חיוניים שלא כדין

כמה מפוסקי זמננו הזכירו את החשש שמא שליחי הוצל"פ יגבו דברים חיוניים, שעל פי דין תורה אינם רשאים לגבותם. כאמור השוואה בין חוק ההוצאה לפועל לדיני "מסדרין לבעל חוב" מעלה שהחוק מקל עם החייב ביחס להלכה. אולם נראה שחשש זה הוא חשש קטן, ולעומת זאת ייתכן שקיימות בעיות אחרות שלא הוזכרו בדברי פוסקי זמננו, כפי שהתבאר לעיל.

4. סיכום

- א. יש מפוסקי ההלכה שהתירו לפנות להוצל"פ לצורך גביית "חוב ברור". חלקם התירו רק את גביית החוב, וחלקם אף את הוצאות הגבייה.
- ב. מכיוון שאין הסכם בוררות בין אוחו השיק לבין החייב, וממילא אין התחייבות של החייב לשלם הוצאות גבייה, יש להעדיף פנייה לבית דין לפני פנייה להוצל"פ.
- ג. הרב צבי יהודה בן יעקב כתב שכדי שלא ליצור סחבת מיותרת הונהג בבית הדין ברמת גן הליך מקוצר למקרים כאלה:¹⁸⁸ התובע מגיש תביעה לבית הדין על שיק שחזר, בית הדין שולח הזמנה אחת ויחידה לנתבע ומציין בהזמנה שאם לא יופיע או לא יודיע לבית הדין על עמדתו בעניין התביעה בית הדין יתיר לתובע לפנות להוצל"פ ולגבות אף את ההוצאות.

ז. סיכום

1. תפקיד ההוצאה לפועל הוא: ביצוע פסקי דין וביצוע שטרי חוב.
2. לצורך ביצוע תפקידה רשאית הוצל"פ לחקור את יכולתו של החייב לשלם את חובו, ולקבוע עבורו הסדר תשלומים.
3. כאשר החייב מתחמק מביצוע פסק הדין רשאי ראש הוצל"פ לצוות על מאסרו.

188. הרב צבי יהודה בן יעקב, משפטיך ליעקב ב, ו, עמ' קיג.

ביצוע פסקי דין

4. ע"פ ההלכה תפקידו של בית הדין כולל גם אחריות לביצוע פסק הדין.
5. מנהג מקובל בבתי הדין להתיר לזוכה לפנות להוצל"פ כאשר החייב איננו מבצע את פסק הדין.
6. ההוצל"פ מטילה הוצאות גבייה וריבית על החייב בניגוד להלכה, אולם כאשר מדובר באדם שמסרב לבצע פסק דין נראה שאין מניעה לפנות להוצל"פ.
7. היו פוסקים שחששו שמא בגבייה ע"י הוצל"פ לא תישמר ההלכה של "מסדרין לבעל חוב". נראה שאין לחשוש לכך מכיוון שההלכה מחמירה עם החייב יותר מאשר חוק ההוצל"פ.
8. אנו ממליצים שהסכם הבוררות בין בעלי הדין יכלול סעיף שיאפשר להטיל את הוצאות הגבייה על החייב, ויקבלו חיוב זה עליהם בקניין מעכשיו בפני בית דין חשוב.
9. אנו ממליצים שכאשר חייב מבקש הסדר תשלומים סביר מבית הדין – להיענות לבקשתו, ולא להפנות את הזוכה להוצל"פ שתטיל על החייב הוצאות נוספות.
10. כאשר החייב מבקש פריסה ארוכה מאוד של החוב יש להסתפק אם להיעזר בהוצל"פ שיש לה יכולת חקירה טובה ויכולת להטיל על החייב מגבלות כגון איסור יציאה מהארץ.

ביצוע שטרי חוב

11. יש מפוסקי זמננו שהתירו לגבות חובות ברורים, כגון לפנות עם שיק שבוטל להוצל"פ ללא צורך באישור של בית הדין.
12. יש פוסקים שהסתייגו מגביית שיק דרך הוצל"פ, בגלל החשש של תפיסת משכון שלא על ידי שליח בית הדין. כאן העלינו חששות נוספים כגון הטלת הוצאות הגבייה על החייב וחיוב בריבית.
13. אנו ממליצים לאפשר מסלול מהיר בבתי הדין לאישור פנייה להוצל"פ עם שיק או שטר חוב.

ח. סיכום כנס הדיינים תשע"א בנושא: הסתייעות בהוצאה לפועל

ביצוע פסקי דין

1. תפקידו של בית הדין כולל גם אחריות לביצוע פסק הדין.¹⁸⁹
2. זוכה בדין תורה רשאי לפנות להוצל"פ כאשר החייב איננו מבצע את פסק הדין,¹⁹⁰ ולגבות גם את הוצאות הגבייה.¹⁹¹
3. הוצל"פ מטילה תשלומי ריבית על החייב בניגוד להלכה, אולם, כאשר מדובר באדם שמסרב לבצע פסק דין ניתן לגבות גם תשלומים אלה כקנס על החייב,¹⁹² או כפיצוי עבור מניעת רווח.¹⁹³

חקירת יכולת

4. חלק מתפקידו של בית הדין הוא לבחון את יכולת התשלום של החייב.¹⁹⁴ לכן כאשר חייב מבקש מבית הדין הסדר תשלומים סביר – יש להיענות לבקשתו ולדון בכך בבית הדין, ולא להפנות את הזוכה להוצל"פ.
5. כאשר החייב מבקש פריסה ארוכה מאוד של החוב ואין זה ברור שבקשתו תואמת את ההלכה, ניתן להפנות את הזוכה להוצל"פ, כדי שיחקרו את יכולת ההחזר של החייב באופן מקצועי (חקירת יכולת).

ביצוע שטרי חוב

6. ניתן לפנות להוצל"פ לצורך ביצוע שטר חוב, כאשר מדובר בחוב ברור שאין לגביו מחלוקת, כגון לפנות עם שיק שבוטל להוצל"פ ללא צורך באישור של בית הדין.¹⁹⁵
7. במקרה של התנגדות החייב לשטר החוב יש לקיים את הדיון בבית הדין.

189. **שולחן ערוך הרב** יו"ד שחיטה, קונטרס אחרון א, ז; הרב אברהם שפירא, **מנחת אברהם**, מב, מתוך פסק דינו ב**פסקי דין רבניים** י, עמ' 168-181.

190. השוואה של החוק וההלכה (לעיל, עמ' 94) העלתה שהחוק מקל עם החייב יותר מאשר ההלכה, ולכן נראה שאין מניעה לפנות להוצל"פ מצד זה.

191. **רא"ש** בבא קמא י, ו; **שו"ת הרא"ש** עג, ב; **שולחן ערוך** חו"מ יד, ה; **ש"ך** שם יג. מן הראוי להזהיר את החייב בפסק הדין על המשמעויות החמורות של אי ביצוע פסק הדין במועדו.

192. **ים של שלמה** בבא קמא ט, ל.

193. הרב צב"י בן יעקב, **משפטיך ליעקב** ב, עמ' קטז.

194. **שולחן ערוך** חו"מ, צז.

195. הרב מרדכי אליהו, "יחס ההלכה לחוקי המדינה", **תחומין** ג, עמ' 244; **שו"ת שבט הלוי** י, רסג; הרב יעקב אריאל, **באהלה של תורה** א, פד; הרב צב"י בן יעקב, **משפטיך ליעקב** ב, ו, עמ' קה.

8. רצוי לפנות לבית הדין לאישור פנייה להוצל"פ עם שיק או שטר חוב, כדי לאפשר גבייה של הוצאות שיוטלו על ידי הוצל"פ.

הרב יעקב אריאל – רבה של רמת גן, הרב דב ליאור – רבה של קריית ארבע
ואב"ד לממונות "ארץ חמדה – גזית" ואב"ד לממונות
גוש דן

הרב אברהם גיסר – יו"ר מכון משפטי ארץ, אב"ד לממונות "ארץ חמדה – גזית"
בעפרה

הרב יוסף כרמל – ראש כולל ארץ חמדה, אב"ד לממונות "ארץ חמדה – גזית"
בירושלים

הרב רצון ערוסי – רבה של קריית אונו, אב"ד לממונות

הרב אליעזר שנקולבסקי – אב"ד לממונות "ארץ חמדה – גזית" וראש ישיבת
ההסדר, בית שמש

הרב שלמה אישון, רב מזרח העיר רעננה, אב"ד לממונות גוש דן

הרב בניהו ברונר, אב"ד לממונות מפרץ חיפה